

Verboden Toespraken

Vijf lezingen die de Nederlandse Minister van Buitenlandse
Zaken niet zal houden

Maurits Berger - Peter van Ham - Hans Labohm
Alfred Pijpers - Bart Tromp

Januari 2007

NETHERLANDS INSTITUTE OF INTERNATIONAL RELATIONS
CLINGENDAEL

CIP-Data Koninklijke Bibliotheek, The Hague

Berger, Maurits – Ham, Peter van – Labohm, Hans – Pijpers, Alfred – Tromp, Bart

Verboden Toespraken, Vijf lezingen die de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken niet zal houden, Berger, M. et al.

The Hague, Netherlands Institute of International Relations *Clingendael*.

ISBN-10: 90-5031-114-8

ISBN-13: 978-90-5031-114-8

Desk top publishing by Desiree Davidse

Netherlands Institute of
International Relations *Clingendael*
Clingendael Diplomatic Studies Programme
Clingendael 7
2597 VH The Hague
Phonenumber +31(0)70 - 3746628
Telefax +31(0)70 - 3746666
P.O. Box 93080
2509 AB The Hague
E-mail: cdsp@clingendael.nl
Website: <http://www.clingendael.nl>

The Netherlands Institute of International Relations *Clingendael* is an independent institute for research, training and public information on international affairs. It publishes the results of its own research projects and the monthly 'Internationale Spectator' and offers a broad range of courses and conferences covering a wide variety of international issues. It also maintains a library and documentation centre.

© Netherlands Institute of International Relations *Clingendael*. All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the copyright-holders. *Clingendael* Institute, P.O. Box 93080, 2509 AB The Hague, The Netherlands.

“All great truths begin as blasphemies.”

George Bernard Shaw

Inhoud

Ten geleide	1
Lezing I: De zegeningen van het kalifaat	3
Lezing II: De militaire emancipatie van Europa	13
Lezing III: Schaf ontwikkelingssamenwerking af!	23
Lezing IV: De uitverkoren alliantie	33
Lezing V: Voor Nederland en de wereld!	41

Ten geleide

Het boekje dat voor U ligt bevat vijf lezingen die de Nederlandse minister van buitenlandse zaken nooit zal houden. Althans, wij kunnen ons dat niet voorstellen. Want ze treden buiten de marges van de Nederlandse politiek, en verkennen de grenzen van het mogelijke en acceptabele. Waarom de platgetreden paden van de Nederlandse buitenlandse politiek nog eens bewandelen? Onder het mom van “politieke haalbaarheid” worden hier te lande te veel rapporten geschreven die de politicus slechts aanmoedigen het huidige beleid onveranderd voort te zetten.

Wat kunt U verwachten? Wij hebben ons even verplaatst in de rol van speechwriters van een nieuwe, nog onbekende Nederlandse minister van buitenlandse zaken. Zijn, of haar, politieke kleur laten we in het midden. Waar het om gaat is dat de toespraken ieder op zichzelf afrekenen met één of meerdere gemeenplaatsen, heilige huisjes, vaste waarden of veilige havens die de buitenlandse politiek van ons land de afgelopen decennia hebben gekenmerkt. De toespraken bevatten daarom radicale, maar goed gefundeerde voorstellen.

Een overmaat aan consensus is eerder gevaarlijk dan goed voor een kritisch debat over wat Nederland nu eigenlijk wil ten aanzien van Europa, de NAVO, de islam, globalisering en de Derde Wereld. In de wetenschap dat de “common sense” van de beginjaren '80 nutteloos bleek na de val van de Muur, dat 9/11 het strategische paradigma onherroepelijk heeft veranderd, blijkt er maar

één constante te zijn in de geschiedenis: verandering, en soms zelfs radicale verandering.

Flexibel en creatief denken over de rol van Nederland en zijn buitenlands beleid is dan ook noodzakelijk. Daar probeert deze bundel in te voorzien. Er is daarbij gekozen voor de vorm van een vijftal toespraken, waarvan de auteurs de speechwriters zijn. Maar let wel: de speechwriters zijn niet woord-voor-woord verantwoordelijk voor de toespraak zelf — dat is en blijft de fictieve minister! Aan het principe van de ministeriële verantwoordelijkheid durven zelfs deze radicale denkers niet te tornen.

Wellicht is het een goed idee om na een jaar of vijf eens te bezien hoe onmogelijk en onacceptabel de voor U liggende “verboden toespraken” bleken te zijn.

Den Haag, januari 2007

De vijf speechwriters,

Maurits Berger, Peter van Ham,
Hans Labohm, Alfred Pijpers &
Bart Tromp

Lezing I: De zegeningen van het kalifaat

Dames en heren,

Het wordt tijd dat wij onze angst voor een islamitische tsunami, voor een islamitische hydra die de wereld van alle kanten bedreigt, onder ogen zien. Wij moeten beseffen dat deze angst voornamelijk wordt gevoed door onjuiste percepties. Jawel, er zijn islamitische terroristen, en het regime van de Taliban was absoluut verwerpelijk – maar zij zijn niet representatief voor de islam en de bijna anderhalf miljard moslims in deze wereld. Niettemin zijn zij wel bepalend voor onze beeldvorming van de islam, en daarmee maken we ons schuldig aan het creëren van ons eigen monster. Wij dreigen onze eigen Frankenstein te worden.

Als islamitische landen zich verenigen tot een politieke en economische unie, zal ik de eerste zijn die hen welkom heet. Als moslims zich spiritueel willen scharen onder een nieuwe kalief, zal ik de eerste zijn die een ambassadeur daar zijn geloofsbrieven laat aanbieden. Als er wordt gesuggereerd dat de Sharia een positieve bijdrage kan leveren aan onze westerse maatschappij, ben ik de eerste die daar welwillend naar zal luisteren.

Kalifaat

Het kalifaat, de sharia of de islamitische staat mogen luchtkastelen zijn, ze mogen moreel verwerpelijk zijn, of praktisch niet uitvoerbaar, maar zij voorzien duidelijk in een behoefte in de moslimwereld. Zij vormen een enorme krachtbron, een ideaal waar wij ons geen voorstelling van kunnen – of willen – maken. Maar wij ervaren deze termen bij voorbaat als bedreigend en als tegenstrijdig met onze idealen en waarden.

Wij hebben ons al eerder onterecht bang laten maken door deze grote woorden. In 1915 waarschuwde de beroemde Nederlandse islamkenner Snouck Hurgronje voor de rol van het kalifaat in de Eerste Wereldoorlog. De titel van kalief, ofwel de spirituele leider van alle moslims ter wereld, werd toen gedragen door de Ottomaanse sultan, die tevens wereldlijk leider was van het Ottomaanse Rijk. Dit rijk had in de Eerste Wereldoorlog de kant gekozen van de Centrale Mogendheden, Duitsland en Oostenrijk-Hongarije, en de sultan had in zijn hoedanigheid van kalief alle moslims opgeroepen tot een *djihad* tegen Engeland en Frankrijk. Snouck Hurgronje sprak er zijn zorg over uit dat het gezag van de kalief miljoenen moslims zou kunnen aanzetten tot een algehele opstand in de Britse en Franse koloniën.

Zover is het niet gekomen. De oproep tot *djihad* en de dreiging van het kalifaat bleken meer onderwerp voor heftig politiek en academisch debat bij de Europeanen onderling dan dat zij weerklank onder de moslims vond. De werkelijkheid was namelijk anders. De kalief had een positie van aanzien, maar niet van autoriteit. Dat werd ook duidelijk tien jaar later, toen de Turkse leider Atatürk het kalifaat afschafte: het beëindigen van een dertien eeuwen oud heilig instituut in de islam leidde nauwelijks tot protesten in de moslimwereld.

De afgelopen jaren klinken in het Westen weer waarschuwende geluiden over een nieuw op te richten kalifaat. Wederom gaat het over de opruiende kracht die dat instituut zou hebben. Want weliswaar was het kalifaat in 1924 al afgeschaft, maar het opnieuw vestigen van het kalifaat wordt door de moderne ‘dihadisten’ gezien als streven, als einddoel van hun wereldwijde strijd tegen zowel het Westen als de – in hun ogen – verwesterde moslimwereld. Het terroristisch geweld, dat zowel in de moslimwereld als de westerse wereld diepe sporen achterlaat, lijkt een afschrikwekkende opmaat te zijn naar de vestiging van dat kalifaat onder leiding van iemand als Osama ben Laden.

Maar opnieuw moeten wij vaststellen dat het zover niet zal komen. Immers, het aantal terroristen dat zegt te handelen in naam van de islam mag dan de afgelopen jaren aanzienlijk zijn toegenomen, degenen onder hen die het kalifaat nastreven vormen slechts een piepkleine minderheid. Genoeg om

veiligheidsdiensten over de hele wereld bezig te houden, maar absoluut niet genoeg om ons in termen van internationaal beleid zorgen over te maken.

Daarmee lijkt voor veel van mijn collega's de kous af te zijn. Wij hebben ons buitenlands beleid gereduceerd tot veiligheidsbeleid, en zijn onder de vlag van de 'Oorlog tegen het Terrorisme' vooral bezig terroristen te vangen, of althans te verhinderen dat zij hun daden kunnen uitvoeren. Let wel: dit is zeer nodig, en daarom buitengewoon nuttig werk dat alle aandacht verdient.

Niettemin meen ik dat het kalifaat onze welwillende aandacht verdient. Laat ik hier duidelijk in zijn. Een kalifaat dat een expansionistische en agressieve staat wil vestigen waar mensenrechten met de voeten worden getreden, zal in ons een vastberaden tegenstander vinden die bereid is desnoods militaire middelen in te zetten om onze medemens bij te staan en onszelf te verdedigen. Een kalifaat daarentegen dat staat voor rechtvaardigheid en sociaal welzijn in een pluriforme samenleving – daar kunnen wij slechts steun aan verlenen. En het is mijn stellige overtuiging dat dit het soort kalifaat is waar de meeste moslims vandaag de dag naar streven. Of dat kalifaat nu fysiek bestaat of als virtuele inspiratie dient voor moslims overal ter wereld, doet dan niet eens zoveel ter zake. Maar dit is het kalifaat waar wij de hand naar willen reiken.

Dames en heren,

Wij zijn het aan onszelf verplicht ons eerst met onbevangen blik rekenschap te geven van de wensen en krachten in de moslimwereld alvorens daar een beleid op af te stemmen.

Het is hoog tijd weer met open blik de wereld in te kijken, zeker als het de moslimwereld betreft. Want wat zien wij daar gebeuren, afgezien van terroristische agressie en gebrekkige of zelfs ontbrekende democratieën? Wat zijn de onderliggende stromingen die vandaag uiting geven aan gewelddadige acties van enkelingen, maar op langere termijn zullen bovenkomen als brede rivieren die alles in hun pad meeslepen? Waar ligt de onvrede van zoveel moslims en wat zijn de diepe wensen die hun leven nu beheersen?

Wat zien wij als we naar de moslimwereld kijken? Laat ik mij beperken tot vier algemene, maar belangrijke waarnemingen.

Fundamentalisme

Ten eerste hebben wij te maken met fundamentalisme. Dat wil zeggen dat men teruggrijpt naar de heilige geschriften en die zoveel mogelijk toepast op het dagelijkse leven. Het fundamentalisme is overigens niet beperkt tot de islam. Het is een wereldwijd verschijnsel dat zich ook manifesteert bij christenen, joden, hindoes.

Het is ook een nieuw, een modern verschijnsel. De 20ste eeuw heeft andere mobilisaties van gelovigen meegemaakt, zoals de Zionisten en de Indiase moslims in het begin van die eeuw. Maar dat was markant anders dan het fundamentalisme van nu: in die tijd was bijvoorbeeld het streven naar een thuisland in Palestina en Pakistan niet ingegeven door religieuze overwegingen en werd ook niet uitgedragen door gelovige joden en moslims. Het joods-zijn en moslim-zijn had meer een seculier en nationaal-cultureel karakter dan dat het religieus was.

Dat is vandaag de dag radicaal anders – in de landen Israël en Pakistan zelf, maar ook in het algemeen. Religie als geloofsbeleving heeft de afgelopen decennia enorm aan belang gewonnen in het dagelijks leven van vele mensen, inclusief moslims. Dat is mijn eerste vaststelling.

Politieke islam

Toenemende geloofsbeleving als zodanig is echter geen factor van belang voor buitenlands beleid. Vanuit Nederlands perspectief dienen wij levensovertuigingen als een louter privé aangelegenheid te blijven beschouwen, of zij nu liberaal of fundamentalistisch zijn.

Dit wordt echter anders als religie van betekenis wordt geacht in maatschappelijke en politieke kwesties. Dit zien wij nu op grote schaal gebeuren, vooral in de moslimwereld. Over de oorzaken daarvan is veel te zeggen – en wordt ook enorm veel gezegd – maar daar wil ik nu niet over uitweiden. Ik wil met U namelijk vooral spreken over wat wij waarnemen en hoe wij daar in ons beleid op kunnen of moeten reageren.

De wijze waarop islamitisch fundamentalisme zich in maatschappelijk en politiek opzicht manifesteert, is heel divers. Het is een breed palet dat reikt van geweld tot vreedzaamheid, van terrorisme tot welzijnsorganisaties; van buurtwerk tot deelname aan de politieke arena; van revolutie en staatsgrepen tot het bewandelen van de democratische weg; van regelgeving die een constructieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van een land, tot regelgeving die leidt tot onderdrukking en schending van mensenrechten. Het

mag duidelijk zijn welke vormen ons aanstaan en welke wij absoluut verwerpen.

Tegelijkertijd zou het ons tot voordeel strekken als wij iets meer inlevingsvermogen aan de dag leggen in wat zich in de moslimwereld afspeelt. Puur religieus fundamentalisme is geen verklaring voor de enorme populariteit die veel islamitische organisaties onder de bevolking genieten. Praktische overwegingen spelen een veel grotere rol. Deze organisaties vervullen in het algemeen elementaire levensbehoeften van mensen – die variëren van gezondheidszorg, bijstandsuitkeringen en scholing tot de roep om moraliteit en rechtszekerheid in de samenleving.

Dit inlevingsvermogen dienen wij ook aan de dag te leggen als het gaat om organisaties die ons op het eerste gezicht niet aanstaan. Waarom was verzet tegen een buitenlandse bezetter *wel* gelegitimeerd in Nederland, maar *niet* in Tsjetsjenië, Palestina of Zuid-Libanon? Waarom kunnen wij ons wel voorstellen te spreken met de politieke tak van terroristische organisaties als het ANC, de PLO of de IRA, maar niet in het geval van Hizbollah of Hamas? Wij zouden inmiddels het historisch besef moeten hebben dat gewapende organisaties die breed door de bevolking worden gedragen niet zomaar gewelddadig zijn, maar daar duidelijke motieven voor hebben, en concrete en legitieme doelen nastreven, zoals zeggenschap over hun eigen lot.

Identificatie met islam

Dan de derde observatie over de moslimwereld. Ik neem namelijk waar dat bij moslims over de hele wereld sprake is van een toenemende identificatie met de islam. Dat klinkt volkomen logisch – zij zijn immers al moslim – maar dat is toch niet zo. Vijftig jaar geleden identificeerden de meeste moslims zich nog in nationale termen: men voelde zich Indonesiër of Irakees, of misschien zelfs Arabier.

Waar wij nu mee te maken hebben, is iets nieuws: moslims die zich nadrukkelijk als zodanig identificeren, en hun moslim-zijn boven nationaliteit, etniciteit of andere identiteiten plaatsen. De internationale-politieke situatie heeft dit proces zonder meer versterkt. Helaas is dat niet altijd ten goede. Moslims over de hele wereld voelen zich door het Westen in het verdomhoekje gezet. Of dit terecht is, doet hier niet terzake. Het gevoel is zeer sterk, en uit zich in een toenemende identificatie met de islam, en daar hebben wij nu mee te maken.

Angst en wantrouwen jegens het Westen

De waarneming van toenemende identificatie met de islam leidt mij tot mijn vierde en laatste observatie, namelijk dat in de moslimwereld sterke gevoelens van angst en wantrouwen heersen jegens het Westen. Dit is misschien wel het meest complexe fenomeen waar wij in de internationale politiek mee te maken hebben. Omdat het zo ongrijpbaar is – het gaat om gevoelens – maar vooral ook omdat het om percepties gaat die niet altijd overeen komen met de feiten. Wil het Westen de moslimwereld militair of economisch overheersen? Nee, natuurlijk niet. Is het Westen tegen de islam? Onzin. We zouden dus kunnen volstaan met deze gevoelens als nonsens en ongefundeerd af te doen, maar daarmee verdwijnen ze nog niet.

Inmiddels bemerken wij, aan westerse zijde, dat iedere toenadering tot de moslimwereld, iedere geste van goede wil, met diep wantrouwen en zelfs openlijke vijandigheid wordt ontvangen. Elk minuscuul incident in het Westen met betrekking tot de islam, dat tien of twintig jaar geleden slechts een vermelding zou krijgen in het lokale sufferdje, wordt in de moslimwereld breed uitgemeten.

Deze houding doet geen recht aan de westerse intenties, en al helemaal niet aan de feiten. Toch komt zij niet uit de lucht vallen. Ik doe weer een beroep op uw inlevingsvermogen. Als men namelijk de recente geschiedenis van westerse politieke en militaire interventies in de moslimwereld, en met name in het Midden-Oosten op een rijtje zet, ontstaat gemakkelijk het beeld van een agressief en cynisch westers schaakspel in de regio.

Als men door de ogen van de moslims naar de gebeurtenissen kijkt, ziet men het volgende beeld: nagenoeg alle moslimlanden zijn in de negentiende en twintigste eeuw bezet geweest door het Westen, dat na terugtrekking halverwege de twintigste eeuw niet alleen een eigen enclave heeft achtergelaten in de vorm van Israël (dat zelf de koloniale uitbreidingspolitiek voortzet), maar herhaaldelijk militaire interventies heeft uitgevoerd. De Russische inval in Afghanistan in 1979, de Amerikaanse troepen die zijn achtergebleven in Saudi-Arabië na de Golfoorlog van 1991, alsmede de Amerikaanse invallen in Afghanistan in 2001 en in Irak in 2003, kunnen dan gemakkelijk opgevat worden als een voortdurende westerse veroveringstocht van moslimgebied.

Strookt dit beeld met de feiten? Helaas doet dat er niet toe – onder veel moslims is het inmiddels een wijdverbreide en diepgewortelde perceptie van de werkelijkheid. In de moslimwereld leeft men met angst voor een westerse tsunami.

Urgentie van optreden

Wat zeggen deze waarnemingen ons? Het belangrijkste is dat wij niet te maken hebben met een islamitische oprisping, maar met een verschijnsel dat diepgeworteld is en dat nog lang zal blijven. Hoezeer het gebruik van religie als politieke ideologie ons ook mag tegenstaan, wij worden geconfronteerd met delen van de wereld waar dat een belangrijk element in de dagelijkse nationale en internationale politiek is geworden.

Wij moeten daar in ons buitenlands beleid iets mee. Domweg negeren omdat het ons niet aanstaat, heeft weinig zin. Het bestrijden hebben wij geruime tijd gedaan, al was het maar door allerlei regimes direct of indirect te steunen die korte metten maakten met dergelijke bewegingen, maar die steun is vooral contraproductief gebleken.

We kunnen het ons gewoonweg niet veroorloven om niets te doen, omdat we worden meegezogen in een neerwaartse spiraal waarin ieder incident, in het Westen of in de moslimwereld, het beeld voedt van de ander als grote agressor. Niet alleen het optreden van Israël in de Palestijnse gebieden en Libanon, of van de Verenigde Staten in Irak worden in de moslimwereld ervaren als aanvallen op de islam en moslims, maar ook de vroegtijdige terugtrekking uit Srebrenica, cartoons in een Deense krant, brandstichting van islamitische scholen in Nederland, het Franse verbod op hoofddoeken in openbare scholen en uitspraken van de paus dragen bij aan dat beeld.

Omgekeerd geldt hetzelfde, en worden de gruwelijke uitwassen van tribaal gewoonterecht in Pakistan, de anti-Israëlische retoriek van Iran, de toepassing van Sharia-strafrecht in landen als Nigeria, Soedan, Saoedi-Arabië en Iran in het Westen gezien als een directe aanval van een mensonwaardige en agressieve islam op ons westerse bestaan. Ik ben ervan overtuigd dat dit angstbeeld ook in de weg staat aan toetreding van Turkije tot de Europese Unie, omdat dat wordt ervaren als het zoveelste onderdeel van de islamitische golf die onze kant op zou komen.

Dames en heren,

De feiten aan beide zijden zijn waar. Maar vormen zij te zamen een tsunami die zich in onze, of juist in hun richting beweegt? Nee, wij dienen nu met open vizier te kijken naar wat zich afspeelt, en daar een realistisch beleid op af te stemmen.

We kunnen het ons niet langer veroorloven ons als Frankensteins achter onze Nederlandse dijken, of binnen ons Europese fort te verschansen, en met lede ogen te zien hoe het monster dat wij zelf hebben geschapen groeit

en alles dreigt kapot te maken. Het wordt tijd voor een nieuw en actief beleid.

Nieuw beleid

Ten aanzien van de moslimwereld hebben wij ons sedert drie decennia vooral geconcentreerd op de gevaren binnen die landen, en op de gevaren die vanuit die landen onze richting op kwamen. De zorg dat de revolutie van Iran in de tachtiger jaren zou overslaan naar andere landen was reëel. Het islamitisch terrorisme van de negentiger jaren in enkele Arabische landen was ook reëel, net zo goed als de islamitische terreuraanslagen van de afgelopen tien jaar in Nairobi, Dahan, Madrid, Casablanca, Bali, New York en Bagdad – om er maar een paar te noemen. We hadden en hebben te maken met aantasting van zowel de nationale als internationale veiligheid, en ik zal de intensieve politieke en justitiële maatregelen daartegen blijven steunen.

Maar buitenlands beleid is meer dan alleen het bestrijden van internationale misdaad en terrorisme. Ik meen nu te kunnen vaststellen dat in het geval van de agressie die wij ondervinden vanuit een door de islam geïnspireerde ideologie, deze agressie weliswaar de media en de internationale politieke agenda beheerst, maar feitelijk een minderheidsuiting is van deze ideologie. Laat ik het anders zeggen: de islamitische ideologie die nu overheerst, heeft allerlei gedaanten aangenomen waarvan de agressieve vormen slechts een minderheid zijn. Ons optreden tegen deze minderheid is volledig gerechtvaardigd, maar daardoor dreigen wij de meerderheid van ons te vervreemden.

Wie of wat is die meerderheid dan? In het maatschappelijk middenveld zien wij de enorme betekenis van grote islamitische welzijnsorganisaties. Ik zei eerder al dat deze organisaties een enorm aanzien en autoriteit genieten onder grote delen van de bevolking. Niet zozeer omdat zij islamitisch zijn, maar veel meer om wat zij doen. Zij zijn namelijk degenen die mensen nog enige steun verlenen en houvast bieden in landen die in zowel economisch, politiek als maatschappelijk opzicht zijn afgeleden.

Ook op het politieke terrein ziet men de populariteit van die organisaties, die zij vooral genieten vanwege hun schone-handen-imago: tegenover een veelal corrupt en nepotistisch staatsapparaat beroepen deze organisaties zich op wat wij transparantie en *accountability* zouden noemen. En vanuit hun islamitische ideologie zeggen zij vooral rechtvaardigheid en fatsoen na te streven. Het verklaart de electorale successen van die organisaties in landen als Indonesië, Turkije, Palestina.

Ook het legitieme verzet moeten wij in ons beleid meenemen. Organisaties als Hamas en Hizbollah dienen niet bij voorbaat uitgesloten te worden van enige vorm van erkenning of contact. Ons beleid moet gekenmerkt worden door pragmatisme, gericht op duurzame vrede, zonder dat wij ons laten afleiden door ideologische uitspraken, zoals bijvoorbeeld de vernietiging van de staat Israël in het Handvest van Hamas – we weten immers dat dat in de praktijk helemaal niet mogelijk is, dus waarom laten wij holle retoriek in de weg staan van vrede?

Ten slotte moeten wij in Europa paal en perk stellen aan onze wantrouwen-de houding richting moslims. Uitsluiting en discriminatie van medeburgers op grond van hun religie, huidskleur of vermeende politieke opvattingen stroken niet met onze eigen Europese waarden en normen. Wij dienen een inclusief burgerbeleid te voeren, waarbij wij ons rekenschap moeten geven van hun wensen en noden en inlevingsvermogen moeten tonen ten aanzien van hun positie.

Angst voor gevolgen nieuwe beleid

Er zijn er onder U die zullen zeggen dat ik het monster van Frankenstein juichend binnenhaal. Want, zo wordt vaak geredeneerd, islamitische organisaties en partijen hebben uiteindelijk maar één doel, en dat is het vestigen van een islamitische samenleving. Dames en heren, zoals ik U al zei: ik heb daar in beginsel niets op tegen. Sterker nog, ik zal deze omarmen.

We kunnen met recht aannemen dat de droom van de gelovige moslim is om een sociale en rechtvaardige maatschappij te vestigen temidden van al het onrecht waarin hij of zij nu leeft. Wij moeten ons niet laten verwarren door de naam die zij daaraan geven, zoals islamitische staat, of kalifaat. Wij moeten kijken naar de inhoud, naar hun bedoelingen.

Daarbij dienen wij natuurlijk wel vast te houden aan onze eigen beginselen. Maar de aanname dat deze beginselen bij voorbaat lijnrecht tegenover die van de islam, moslims of de Sharia staan, is voorbarig en kortzichtig. Begrijp mij goed: islamitisch fascisme, islamitisch terrorisme en al dergelijke uitwassen blijven voor ons punten van zorg. Niet omdat zij islamitisch zijn, maar omdat zij fascistisch en terroristisch zijn.

Dames en heren,

Ik begon deze toespraak met te zeggen dat wij met een nieuwe frisse blik naar de wereld moeten kijken. Dat wij ons willen concentreren op de meerderheid van de moslimwereld en van de islamitische fundamentalisten in plaats van op de minderheid onder hen die onze krantenkoppen beheersen en onze veiligheidsdiensten bezighouden, is dan een belangrijke nieuwe zienswijze. Daarmee omarm ik het monster van Frankenstein niet, maar zet ik een beter geslepen bril op, waarmee ik zie dat het monster niet meer is dan een kleine opwindpop die met driftige pasjes rondstapt en veel lawaai maakt.

Als een eerste stap voor mijn nieuw beleid zal ik daarom onze ambassadeurs in moslimlanden de opdracht geven in contact te treden met islamitische organisaties die aldaar actief zijn op maatschappelijk en politiek terrein. Ook zal ik hen vragen in contact te treden met organisaties als Hamas en Hizbolah. Nadrukkelijk moet daarbij vermeld worden dat dergelijk contact niet automatisch erkenning van hun organisaties inhoudt, noch instemming met hun programma's of overtuigingen. Evenmin mag hieruit opgemaakt worden dat wij onze eigen principes verloochenen of bereid zouden zijn die aan te passen. Hier is sprake van een tastende hand die wellicht een uitgestrekte hand kan worden.

Lezing II: De militaire emancipatie van Europa

Dames en heren,

Het gaat goed met Europa. Dat U deze simpele, optimistische constatering verbaast, geeft al aan dat wij in Nederland graag en vaak klagen over “Europa” en “Brussel”. Het is bijna politiek incorrect geworden om nog iets positiefs te zeggen over de Europese Unie. Dit is een gevaarlijk trend, die duidt op de provincialisering van ons land. Daar moeten we snel van af.

Laat ik het daarom maar gelijk duidelijk zeggen: Nederland is gebaat bij een heldere keuze voor een sterk, daadkrachtig Europa dat de Nederlandse belangen kan behartigen. Nederland moet dan ook onomwonden kiezen voor de militaire emancipatie van Europa. We moeten een EU nastreven die ook militair kan wedijveren met de Verenigde Staten en het snel groeiende China. Wanneer we dit verzuimen en de strategische uitdagingen negeren, dan zal Europa in verval raken. Europa heeft nog zo’n 15 tot 20 jaar om een sterke, daadkrachtige en militair autonome Unie te creëren. Doen we dat in deze periode niet, en gaan we door met het herschikken van de dekstoelen terwijl de Brusselse Titanic de ijsberg nadert, dan is het te laat.

Het is natuurlijk een gemeenplaats te stellen dat de wereld steeds gevaarlijker wordt. Maar het is daarom niet minder waar. De echt grote problemen zijn alleen door de EU op te lossen, daar heeft Den Haag geen vat meer op. Wie denkt dat Nederland nog iets te zeggen heeft over brandende kwestie als de zekerheid van energietoevoer, de oorlog tegen het terrorisme of het stoppen van de verspreiding van massavernietigingswapens, die heeft het faliekant mis.

Kiezen voor de EU, niet voor de NAVO

Het is dus tijd dat Nederland de knoop doorhakt. De politieke spagaat tussen een beetje EU en een beetje NAVO is niet langer houdbaar. Dit kabinet durft het aan een einde te maken aan deze politieke schizofrenie. Wij durven het aan te kiezen. In de komende regeringsperiode zal het Nederlands buitenlands beleid zich met volle overtuiging en enthousiasme richten op de EU. Wij zetten ons in voor een sterk Europa dat een vuist kan maken tegen groeiende economieën als China en India. Maar ook een Europa dat een serieuze partner is voor de Verenigde Staten, en niet de spreekwoordelijke poedel van Washington. Wij maken ons sterk voor een Europese Supermacht die met Rusland op gelijke voet kan onderhandelen over energievraagstukken. De EU is de grootste economie ter wereld, met het grootste gemeenschappelijke Bruto Product. Wij willen dat dit Europa de schroom van zich afwerpt en een echte wereldmacht wordt. Met alles erop en eraan.

Daarvoor hebben we de steun nodig van het Nederlandse volk. We moeten dan ook beter uitleggen waarom zo'n Europese Supermacht noodzakelijk, en zelfs onvermijdelijk is.

Dames en heren,

Mark Twain heeft eens over Richard Wagners opera's gezegd dat "zijn muziek veel beter is dan het klinkt". Dat geldt ook voor Europa; het EU-beleid is veel beter dan haar imago doet vermoeden. Maar er is nóg een aardige parallel tussen Wagner en Europa: de noodzaak om groot, zelfs heroïsch te denken. Jacques Delors had gelijk toen hij zei dat "Europeanen niet verliefd zullen worden op de gemeenschappelijke markt". De mens leeft niet van brood alleen. En dat geldt ook voor de *Homo Europaeus*.

Supermacht Europa

Om steun en toewijding te krijgen voor de Europese Supermacht hebben we daarom twee dingen nodig. Ten eerste een heldere informatiecampaignedie de naakte feiten over Europa en de wereld uiteenzet. Op alle scholen moet dit een vast en belangrijk onderdeel worden van het curriculum. Onderwijzers en leraren moeten worden bijgeschoold. Daarbij dient school-tv te worden ingezet. Natuurlijk blijven we trotse Nederlanders. Maar we zijn ook verstandige Nederlanders die weten dat de eigen identiteit, welvaart en veiligheid alleen maar onder de EU-paraplu kunnen worden gegarandeerd. Dit is in ons nationale belang. Het is een centraal onderdeel van ons veiligheidsbeleid. En dat moeten we aan de burgers uitdragen. Veiligheidsgordels zijn goed, met alcohol achter het stuur kan niet. Dat weten we allemaal, en daarom maakt de overheid hier campagne voor. We weten ook allemaal wat goed en slecht is voor Europa. Moeten we hierover dan maar onze mond dicht houden? Dit kabinet gooit het roer om en zet zich in voor een betrokken en verstandige burger die gelooft in het nieuwe Europa dat wij voor ogen hebben.

Ik zie ook hier in deze zaal al dat zich enkele wenkbrauwen fronsen. U had niet gedacht dat dit kabinet zich als revolutionair zou ontpoppen. Maar zo zien we dat ook zelf niet. Ons beleid is eerder “conservatief” te noemen, maar dan wel in de zin van de Duitse filosoof Moeller van den Bruck, die immers zei dat “conservatief is juist dat de realiseren wat het behouden waard is”. Wij willen een Supermacht Europa verwezenlijken, omdat dit onze toekomst is. Wij willen deze toekomst vervolgens met ziel en zaligheid, en als het moet te vuur en te zwaard, verdedigen. Is dit conservatief, revolutionair? Ach, kiest U het label maar uit. Van belang is dat U, het Nederlandse volk, van deze Europese toekomst doordrongen wordt, U zich enthousiast inzet, voor Uzelf en Uw kinderen.

Ik weet ook dat dit enthousiasme er niet vanzelf zal komen. Kunt U zich nog herinneren dat U de Europese Grondwet in Uw brievenbus vond, een jaar of wat geleden? Heeft U dit pamflet gelezen? Ik maak me sterk dat de meeste Nederlanders na lezing van enkele alinea’s moedeloos zijn geworden van deze juridische taal, deze wirwar van instituties en verantwoordelijkheden. Dat vind ik ook helemaal niet vreemd. U leest ook niet de technische gegevens van Uw wasmachine of DVD-speler. De vraag is voor U immers heel simpel: Wat kan ik ermee doen; wat krijg ik ervoor terug? Heb ik hier vertrouwen in? Dus ook: voel ik me hier goed bij? Sluit dit product, deze *brand*, aan bij mijn levensstijl, mijn levensgevoel? Dat is bij de EU niet anders. De Unie moet bewijzen dat het effectief is. Brussel moet bewijzen dat het de belangen van alle Europeanen verdedigt. Het moet sterk genoeg zijn om het Europese levensgevoel, de Europese cultuur, te bewaken tegen al te veel verwatering en exogene invloeden. Het gaat dus om veel meer dan het behouden en creëren van banen. De

burger moet ook werkelijk trots kunnen zijn op deze EU. En dat moet de Unie dan ook zelf bij deze burger afdwingen.

Oproep tot een heroïsch Europa

En dat brengt me bij het tweede punt. Om steun en toewijding voor het nieuwe Europa te verkrijgen, moet de EU zich ontdoen van wat ik het “perfecte schoonzoon”-syndroom wil noemen. Want dat is de EU immers, of dat wil het in ieder geval maar al te vaak zijn. De perfecte schoonzoon van de internationale statengemeenschap, die altijd *comme il faut* is, volgens de regeltjes leeft en als het ware altijd een bloemetje meebrengt. Ik bedoel maar: de EU is braaf, politiek correct, vaak op het saaie, ja ambtelijke af. Om met Delors te spreken: daar wordt niemand verliefd op! Het is de EU die altijd aandringt op multilaterale processen, zich inzet voor legitieme oplossingen binnen VN-verband, keurig ontwikkelingsgeld naar de Derde Wereld sluist, ook al heeft dit aantoonbaar weinig zin. Keurig Turkije erbij wenst te hebben, omdat dit het multiculturele gehalte van de Unie verhoogd, ook al leidt dit onherroepelijk tot problemen.

Het is niet vreemd dat de Europese burger hier warm noch koud van wordt. Dit is een inspiratieloos Europa; een vlees-noch-vis Europa; een smaak-noch-kraak Europa. Het is ook een struisvogel-Europa dat de kop in 't zand steekt om de boze buitenwereld niet onder ogen te hoeven zien. Het is dus eigenlijk een laf Europa. Daar willen we vanaf. Daar moeten we vanaf.

Nederland zet zich vanaf nu in voor een heroïsch Europa. Een Europa dat blaakt van zelfvertrouwen, gezondheid en daadkracht. Maar ook een Europa dat niet schroomt hard en hardvochtig op te treden wanneer dit in het eigen belang is. Vragen Russen, Chinezen of Amerikanen toestemming voor hun buitenlands beleid? Nee, natuurlijk niet. Ook het nieuwe Europa moet af van de zelfopgelegde schroom en niet altijd als muurbloempje een afwachtende en bescheiden houding aannemen. Een beetje meer Europees macho-gedrag is daarom op zijn plaats. Het wordt immers dringen geblazen nu China en India als economische grootmachten opdoemen. Wanneer Europa niet voor het eigenbelang opkomt, zal niemand dit doen.

Ik maak me sterk dat zo'n daadkrachtig en effectief Europa het beste recept is om de burgers aan de EU te binden. *Nothing succeeds like success*, zoals de Engelsen zeggen. De snelste weg naar dergelijk succes is echter niet door op punten te winnen in de WTO-onderhandelingen of om een mooie diensten-richtlijn erdoor te drukken. Voor de ideale schoonzoon is dit allemaal prima, maar niet voor het heroïsche Europa dat dit kabinet voor ogen staat. Laat ik maar man en paard noemen: Wij willen een militair geëmancipeerd Europa, onafhankelijk van de NAVO en onafhankelijk van Washington. Wij willen een

EU die zich met de Verenigde Staten kan meten - niet als concurrent, maar als gelijkwaardige partner. Dit is het Europa dat respect zal afdwingen bij de eigen burgers. Maar ook in het buitenland. Dit nieuwe Europa krijgt respect, omdat het niet langer als een poedel aan de leiband van het internationale recht wil lopen, maar eindelijk onafhankelijk, krachtig en energiek wil zijn.

Militaire emancipatie is noodzakelijk

Overigens is dit geen boude, uit de lucht gegrepen hypothese. De geschiedenis van ons continent wijst uit dat de *militaire* emancipatie ook voor de EU van doorslaggevend belang is. Immers, in Europa is praktisch elk land uit oorlogen en geweld ontstaan. In de Middeleeuwen geloofde men nog in de *Pax Christiana* en oorlogen werden uitgevochten door huurlegers. Met de opkomst van de moderne natie-staat werd alles anders. De beroemde historicus Charles Tilly zei eens: “states make war, and war makes the state.” En zo is het! Pas toen burgers gingen vechten en sterven voor hun eigen natie-staat, hun eigen volk, werd de eigen unieke identiteit geboren. Oorlog is als het ware de vroedvrouw van elke politieke autoriteit. Of we dit nu leuk en aangenaam vinden of niet, het is een feit.

En het is een feit dat voor de EU van groot belang is. Europa moet kiezen tussen een toekomst als militaire Supermacht, of als politiek onbeduidend schiereiland van Rusland. Dit laatste is natuurlijk een dystopia. Maar een blik op de kaart van Europa wijst uit dat wij ons alleen maar kunnen handhaven op basis van eenheid en kracht - geografische diepte, grondstoffen, daarvan moet Europa het niet hebben. En zonder eenheid en kracht wordt Europa door een bruisend Rusland opgeslokt.

Dames en heren,

Welke stappen moeten worden genomen in de richting van het nieuwe, militaire Europa? Om te beginnen moet een aantal trends rigoureus worden voortgezet. De EU heeft al een Europees Defensie-Agentschap opgezet dat de militair-industriële samenwerking binnen de EU moet stimuleren en consolideren. Europa moet niet afhankelijk zijn van anderen in de ontwikkeling en productie van het eigen defensiematerieel. Verder moet de EU vaart maken met het creëren van de zgn. Battle Groups, de kleine, snelle interventietroepen die overal ter wereld kunnen worden ingezet waar Europese belangen moeten worden verdedigd. Dit zijn geheel andere troepen dan de *peacekeepers* die de EU tot nu toe in het veld heeft gestuurd. Vredestroepen opereren op basis van een mandaat, zijn onpartijdig en gebruiken maar in beperkte mate geweld. De EU Battle Groups zijn geëigend voor het hogere geweldsspec-

trum; dus wanneer het er écht om gaat, kan de EU zonder pardon ingrijpen, zonder mandaat, zonder boterbriefje en zonder excuses.

Niet langer Amerika's Sancho Panza

De EU heeft dus al het nodige voorwerk gedaan om zich als Supermacht Europa te ontpoppen. Maar om deze metamorfose te volstrekken, is er meer nodig dan een Agentschap en Battle Groups. Om duidelijkheid te verschaffen, heeft Europa een catharsis nodig. Iets met een grote signaalwerking, dat eenieder duidelijkheid verschaft over waar het nieuwe Europa voor staat. Dit proces van loutering moet beginnen met het doorknippen van de navelstreng met onze Amerikaanse bondgenoten. Het nieuwe Europa wordt immers een gelijkwaardige partner van de Verenigde Staten, en niet langer de Sancho Panza van een vaak op windmolens jagende Amerikaanse president.

Jozef Joffe noemde de Verenigde Staten ooit eens "Europe's pacifier", wat natuurlijk zoveel betekent als de vredesstichter van ons continent. Maar *pacifier* betekent ook "speentje", iets om een baby zoet te houden, en ook om deze baby klein te houden. De NAVO heeft lang als Europa's speentje gefunctioneerd en het is tijd deze zonder gram en met een zekere dankbaarheid terzijde te leggen. De NAVO heeft ons nauwelijks meer wat te bieden. Nu de recente NAVO-top in Riga, afgelopen november, de deuren voor nieuwe "global partners" heeft geopend, lijkt de Alliantie meer op de OVSE dan op het robuuste bondgenootschap van weleer. Wanneer Australië en Japan bijna op voet van gelijkheid in de NAVO functioneren met Nederland, hebben wij daar niet veel meer te zoeken.

Nederland moet daarom samen met Frankrijk het initiatief nemen tot het opzetten van een autonoom Europees defensie-apparaat. De EU moet een onafhankelijke planningscapaciteit en militair hoofdkwartieren krijgen. De ogen en oren van de EU moeten goed gefinancierd worden. Dit betekent dat de inlichtingencapaciteit, in het bijzonder via satellieten, moet worden versterkt. We moeten af van de puur nationale krijgsmachten en een gemeenschappelijk Europees leger gaan opbouwen, een leger dat zich met de beste ter wereld kan meten. Om dit te bereiken, moeten we voor niets terugschrikken. Ook het debat over de rol van nucleaire wapens moeten we niet schromen. Sterker nog: de Europese Supermacht kan alleen maar respect afdwingen wanneer het beschikt over een beperkt, maar geloofwaardig nucleair arsenaal. Een Europese *Force de frappe* zou je het kunnen noemen.

U zult moeten toegeven dat zo'n Europa snel het weke imago van ideale schoonzoon van zich af zal schudden. Het zal voor Europa bevrijdend werken om zich van deze huid van politieke correctheid en overdreven zelftucht te ontdoen. Europa kan het zich simpelweg niet veroorloven om in zijn postmo-

derne paradijs van eindeloos doorpolderen te verkwijnen. Binnen de EU is militaire macht geen thema—gelukkig maar. Maar daarbuiten heerst een geheel ander politiek klimaat, waar respect nog steeds wordt afgedwongen door daadkracht en doortastendheid. En ik maak me sterk dat dit nieuwe Europa, waar Nederland de architect van wil zijn, zowel noodzakelijk als onvermijdelijk zal zijn.

Dames en heren,

Wat betekent zo'n geheel nieuw Europa voor Nederland en zijn burgers? Laat ik daarvoor weer even teruggrijpen naar de these van Charles Tilly. Er is dan maar één conclusie mogelijk: "Europa voert oorlog, en deze oorlog creëert Europa." Ik wil mij hier niet als een oorlogszuchtige minister van buitenlandse zaken ontpoppen. Maar zeker ook niet het tegendeel. Wie Europa's strategische omgeving overziet, moet zich eenvoudigweg geen illusies maken: conflicten, oorlogen en allerlei militair geweld kunnen we niet vermijden. En we moeten het ook niet eens *willen* vermijden. We moeten de problemen als een koe bij de horens vatten, in het besef dat zachte heemeesters alleen maar stinkende wonden maken.

Fort Europa

Laten we eerst eens beginnen met het bewaken van Europa's buitengrenzen. Dit is een gezamenlijke, Europese taak, en niet slechts die van enkele lidstaten die aan Europa's grenzen de wacht moeten houden. Dit betekent in eerste instantie dat een gemeenschappelijk Europees asiel- en immigratiebeleid noodzakelijk is. Maar het betekent tevens dat Europa niet moet schromen strijdkrachten in te zetten om haar grenzen te bewaken tegen de aanhoudende stroom immigranten. Wanneer men dit een "Fort Europa" wil noemen is dat een cliché, maar het geeft wel goed aan dat de EU moet instaan voor bescherming van het eigen grondgebied en de eigen waarden.

Dit betekent ook dat we af moeten van de misvatting dat Europa sterker wordt naarmate het meer lidstaten opneemt. Van verdere uitbreiding van de Unie kan geen sprake meer zijn. Het nieuwe Europa zal onherroepelijk meegezogen worden in de strijd der culturen, die zich nu al manifesteert in het Midden-Oosten. Daar vormt Israël de frontstaat in een strijd met islamofascistische terroristen. Het nieuwe Europa kan zich niet afzijdig, niet neutraal opstellen in deze existentiële strijd tussen vrijheid en democratie aan de ene kant, en onderdrukking en achterlijkheid aan de andere. Maar om zo'n daadkrachtig Europa tot stand te brengen, is interne eenheid noodzakelijk, niet alleen op politiek niveau, maar ook qua cultuur, ja zelfs op religieus vlak. Met

Turkije erbij is zo'n nieuw, krachtig Europa onmogelijk. Daar ligt dan voor ons ook de grens, en daar moeten we ook duidelijk over zijn.

Hoe ziet ons nieuwe Europa er dan over enkele jaren uit? Het zal zeker een minder gastvrij, minder bescheiden Europa zijn, een Unie met arrogante trekjes wellicht, een Unie die doet wat zij wil, en ook doet wat zij zegt. Europa kan hier nog veel leren van de Verenigde Staten, Rusland en China. Dit zijn grootmachten die *unverfroren* hun nationale belangen nastreven. Daar moet ook het Europa van de toekomst niet moeilijk over doen; het is niets om voor te schamen. Sterker, het verschaft duidelijkheid naar de eigen burgers, alsmede naar onze partners in het buitenland. Het zal een Europa zijn dat niet voor elke militaire actie om permissie zal vragen van de VN-Veiligheidsraad, maar als het moet de eigen militaire macht als vanzelfsprekend verlengstuk van de diplomatie zal gaan gebruiken. Het zal in vele opzichten een *Amerikaanser* Europa zijn, een Europa met een eigen identiteit dat mede geschoeid is op het gezamenlijk dragen van de militaire lasten die gepaard gaan met een daadkrachtig buitenlands en defensiebeleid.

De Supermacht Europa die ons voor ogen staat, is dus geen ideale schoon-zoon meer. De EU moet binnen enkele jaren een nieuwe veiligheidsstrategie formuleren waar preventief militair ingrijpen wordt gelegitimeerd, waar de keuze voor een kernmacht Europa wordt gemaakt en waar de Unie in haar directe omgeving een leiderschapsrol claimt. De EU heeft een Monroe-doctrine nodig, die, evenals de Verenigde Staten in haar eigen achtertuin, Europa's dominantie in het nabije buitenland bekrachtigt.

Al deze initiatieven, deze nieuwe maatregelen, zullen flink wat stof doen opwaaien. Niet alle EU-partners zullen hier klakkeloos mee instemmen. We hebben nog wel wat zendingswerk voor de boeg. Maar ons enthousiasme voor deze missie wordt juist gesterkt *omdat* we tegen de stroom moeten inzwemmen. Op alle fronten zullen we partners moeten zoeken, slim moeten opereren. Maar daar zijn we als Nederlanders dan ook goed in.

Mijn pleidooi

Dames en heren,

Mijn vurige pleidooi voor een nieuw, daadkrachtig en zelfbewust Europa windt er geen doekjes om: de politieke en militaire emancipatie van ons continent is noodzakelijk en onvermijdelijk. Ook Nederland heeft een zelfbewust, heroïsch Europa nodig om de eigen belangen, de eigen cultuur te verdedigen. Zijn we te week en nihilistisch geworden om voor zo'n Europa nog door het vuur te gaan wanneer dit van ons wordt gevraagd? Is het niet beter om te vragen wat wij, als Nederlandse regering en als Nederlandse burgers kunnen

doen voor Europa in plaats van slechts te vragen wat Europa kan doen voor ons?

Het nieuwe Europa vraagt ons geloof, ons vertrouwen en als het moet onze bereidheid om voor onze belangen en waarden te sterven. Dit is niet meer de EU waar de subsidietrog centraal staat, maar het Europa van de cultuur; het Europa van het volk. Wie zich daarin niet thuis voelt, moet misschien maar eens goed nadenken of hij wel in dit nieuwe Europa thuishoort. Want er is natuurlijk altijd een alternatief: gewoon de koffers pakken en vertrekken.

Maar dit klinkt allemaal wat te zwaar, en zeker wat te grimmig. Laat ik daarom afsluiten met een mooie strofe uit een gedicht van mijn lievelingsdichter Rainer Maria Rilke. Het komt uit zijn *Herbsttag*:

Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keiner mehr.
Wer jetzt allein ist, wird es lange bleiben,
wird wachen, lesen, lange Briefe schreiben
und wird in den Alleen hin und her
unruhig wandern, wenn die Blätter treiben.

Dit is Europa's eigen herfstdag. We moeten ons eigen huis bouwen, en wel nu. Sommigen zullen in dit nieuwe Europese huis een Europees Fort herkennen. Ik heb daar geen moeite mee. Een sterk en daadkrachtig Europa is de komende decennia geboden. Het is deze visie, dit grootse doel dat Nederland moet voorstaan en enthousiast moet nastreven als de nieuwe centrale doelstelling van ons buitenlands en defensiebeleid. Wanneer we dit niet meer willen, niet meer kunnen, wanneer we daarvoor te zwak zijn, dan hebben we onze eigen ondergang als Avondland ook verdiend.

Ik dank U allen hartelijk voor Uw aandacht.

Lezing III: Schaf ontwikkelingssamenwerking af !

Dames en heren,

In de eerste helft van de jaren zeventig verklaarde de toenmalig minister voor ontwikkelingssamenwerking, Jan Pronk, dat hulp tot doel heeft zichzelf overbodig te maken. Ik ben dat met hem eens. Maar waar staan we nu na ruim dertig jaar?

Daarom de vraag: helpt hulp?

Deze vraag is waarschijnlijk even oud als de hulpverlening zelf. En het is de hamvraag. Maar eerst een paar opmerkingen over een andere vraag: waarom doen we eigenlijk ook alweer aan ontwikkelingssamenwerking?

In het ontwikkelingsdebat wordt grote nadruk gelegd op de morele en humanitaire drijfveren. Vooral na de Tweede Wereldoorlog begon men zich bewust te worden van de grote welvaarts kloof tussen de geïndustrialiseerde landen en de ontwikkelingslanden. In een aantal rijke landen ontstond brede politieke steun om die kloof te overbruggen. In haar rapport “Deelgenoten in Ontwikkeling”, dat in 1969 verscheen, signaleerde de Commissie-Pearson een nieuwe tijdgeest. Ik citeer: “Bezorgdheid over de behoeften van andere landen, armere landen, komt voort uit een nieuw verschijnsel van fundamentele bete-

kenis in de moderne eeuw: het besef dat de wereld eigenlijk één groot dorp is geworden, dat wij deel uitmaken van één wereldgemeenschap.” Ja, toen al! Ik merk op dat het woord globalisering destijds nog niet in zwang was.

Maar er waren natuurlijk ook minder nobele motieven, zoals politieke, militaire en economische overwegingen. De Nederlandse socioloog Bram de Swaan heeft ontwikkelingssamenwerking wel eens getypeerd als relatiegeschenk om de economische betrekkingen te bevorderen. Over deze minder altruïstische drijfveren werd echter nauwelijks gerept.

Wij doen dus niet alleen op grond van morele overwegingen aan ontwikkelingssamenwerking, d.w.z. gedreven door solidariteit met de armere medemens elders in de wereld, maar ook vanwege al dan niet verlicht eigenbelang.

Tussen droom en daad

Willem Elsschot zei het al: “Tussen droom en daad staan wetten in de weg en vele praktische bezwaren.” In dit geval de vertaalslag tussen de motieven en doelstellingen van het beleid enerzijds en de implementatie van dat beleid anderzijds. Deze frustreert maar al te vaak de effectiviteit van het beleid – sterker nog, het leidt tot contraproductieve resultaten.

In het vervolg van mijn betoog zal ik dit aantonen. Ik zal daaruit de conclusie trekken dat het hoog tijd wordt om een andere weg in te slaan en afstand te nemen van de sjibbolets die het ontwikkelingsdenken tot dusver hebben gedomineerd.

Hoewel het niet populair meer is over de maakbaarheid van de samenleving te praten, zijn de pogingen tot maatschappelijke verandering allerminst opgegeven. Iedereen die zowel individueel als collectief zijn lot tracht te verbeteren, is op de een of andere manier bezig met een verandering van de samenleving. Ontwikkelingssamenwerking biedt hiervan een voorbeeld bij uitstek. Maar helpt zij ook?

Op weinig terreinen van overheidsbeleid bestaat er zo’n grote kloof tussen beleid en de effectiviteit ervan. Er zijn bibliotheken volgeschreven over ontwikkelingsstrategieën en ontwikkelingsbeleid, maar slechts heel weinig over de resultaten. Deze literatuur leidt een min of meer apocrief bestaan. Een markante illustratie van deze kloof vormt het boek: *De geschiedenis van vijftig jaar ontwikkelingssamenwerking*. In zijn recensie van dat boek schreef ontwikkelingsdeskundige Gert Oostindie in *NRC Handelsblad*: “Hoewel er ook uit de doeken wordt gedaan over het reilen en zeilen van ontwikkelingssamenwerking, de vraag of de hulp helpt, wordt te weinig gesteld, laat staan beantwoord. [...] Het veroordeelt de bundel daarmee wel aan de zijlijn van het nu

lopende debat over ontwikkelingssamenwerking.” Dat schreef hij in 1999. Nu, zeven jaar later, kabbelt het debat nog steeds voort en is er nog altijd geen noemenswaardige verandering in de situatie gekomen. De gebedsmolens dat wij meer hulp dienen te geven draaien nog onverminderd door, getuige bijvoorbeeld de zogenoemde Millenniumdoelstellingen. Maar is dat niet getuigenispolitiek? Kunnen we dat geld niet beter besteden? Is het niet verstandiger op te houden met het gooien van goed geld naar kwaad geld?

Toegegeven, evaluatie op het gebied van ontwikkelingssamenwerking is moeilijk. In het bedrijfsleven is de beoordeling van de resultaten relatief eenvoudig met behulp van een objectieve winst- en verliesrekening. Bij ontwikkelingssamenwerking is dat ingewikkelder. Het effect van de hulp wordt getoetst aan vele, deels tegenstrijdige en niet-kwantificeerbare criteria die meestal ruimte openlaten voor subjectieve interpretatie. Als men de professionals op dit gebied vraagt naar hun persoonlijke indruk van het resultaat van de hulp op microniveau, antwoorden velen van hen dat een derde van de projecten succesvol is, een derde mislukt en dat het resultaat van de rest ergens in een schemerzone daartussen ligt.

Wat het macroniveau betreft, zijn talloze evaluaties er tot dusverre niet in geslaagd een simpel positief verband vast te stellen tussen hulp en, bijvoorbeeld, economische groei. Wel bleek uit studies van de Wereldbank dat landen met goed bestuur en hulp harder groeiden dan landen met slecht bestuur en hulp, terwijl landen met slecht bestuur die geen hulp kregen de slechtste groeiprestaties vertoonden.

Een complicerende factor is ook dat ontwikkelingssamenwerking heel veel verschillende activiteiten omvat: van onderzoek ter verbetering van landbouwzaden tot advisering bij de aanpassing van wetgeving, van noodhulp tot onderwijs, van gezondheidszorg tot technologieoverdracht, van verschaffing van kredieten aan kleine lokale ondernemers tot schuldverlichting op nationaal niveau, van rehabilitatie van sloppenwijken tot de financiering van megadammen. Bij dat alles zijn zeer veel verschillende organisaties betrokken: nationale donororganisaties, multilaterale instellingen en non-gouvernementele organisaties. Deze organisaties zijn bovendien in het algemeen niet al te scheutig met het verschaffen van informatie over het concrete resultaat van hun activiteiten.

Wat we wel kunnen vaststellen is dat in de landen die de grootste successen boekten op ontwikkelingsgebied, zoals de Aziatische tijgers, China en meer recentelijk ook India, de liberalisering van de economie de belangrijkste succesfactor is geweest. Ontwikkelingshulp speelde een ondergeschikte rol.

Van de wal in de sloot!

Deepak Lal, een ontwikkelingseconoom van Indiase afkomst, ging echter nog een stapje verder. Hij stelde dat ontwikkelingshulp de Derde Wereld van de wal in de sloot heeft geholpen. Volgens hem schoot de theoretische grondslag van de zogenoemde ontwikkelingseconomie tekort.

Het in 1977 verschenen Brandt-rapport prikkelde Lal tot het schrijven van een boekje over de “armoede van de ontwikkelingseconomie”, waarin hij krachtig stelling nam tegen de in dit rapport bepleite aanpak en het toen dominante ontwikkelingsdenken. Het Brandt-rapport schonk aandacht aan de toekomstige verhouding tussen de ontwikkelde landen en de Derde Wereld. In dit rapport werd groot accent gelegd op de verdeling van welvaart en werden enorme internationale inkomensoverdrachten en een collectivistische regulering van de wereldeconomie bepleit. Het rapport was doortrokken van wantrouwen in het marktmechanisme en gaf blijk van weinig begrip voor het proces van welvaartsschepping. Vooral de rol van economische prikkels en ondernemersinitiatief bleven geheel onderbelicht.

De ontwikkelingseconomie is een specialisme geworden. Dit gaat ervan uit dat de standaard neoklassieke economische theorie niet opgaat in de Derde Wereld. De *homo economicus* zou niet voorkomen onder de arme, slecht opgeleide massa van de bevolking aldaar. Deze mensen dienden daarom noch als consument, noch als producent in staat te worden geacht rationele beslissingen te nemen. Dat vormde een rem op ontwikkeling. Geconcludeerd werd dat de markteconomie voor de ontwikkelingslanden ongeschikt was.

In hun externe betrekkingen zouden de Derde-Wereldlanden geconfronteerd worden met chronische betalingsbalanstekorten en daardoor met een absoluut tekort aan vreemde valuta. Dit zou samenhangen met hun beperkte exportpakket en het geringe absorptievermogen van de Westelijke markten voor de producten van de ontwikkelingslanden. De conclusie was dat, behalve het marktmechanisme, ook de vrijhandel voor de ontwikkelingslanden ongeschikt was. Daarvoor in de plaats werden talloze vormen van overheidsingrijpen, zowel nationaal als internationaal, bepleit, door Lal aangeduid als het ‘dirigistisch dogma’.

De aanhangers van dit dogma waren van oordeel dat de overheid zich bezig diende te houden met de opstelling en uitvoering van een “strategie” voor snelle en evenwichtige groei, waarbij prioriteit werd gegeven aan de beheersing van macro-economische grootheden, als de besparingen, de betalingsbalans en het evenwicht tussen breed gedefinieerde sectoren, zoals de industrie en de landbouw. Zij geloofden voorts in de noodzaak van grootscheeps en permanent overheidsingrijpen, gericht op de verdeling van economische goederen en de manipulatie van de opbrengsten van diverse soorten arbeid en

kapitaal door veelomvattende prijs- en loonbeheersing en door maatregelen die de samenstelling van het pakket geproduceerde en geïmporteerde goederen beïnvloedden. Op deze wijze zou kunnen worden gewaarborgd dat schaarse middelen in eerste instantie zouden worden aangewend om te voorzien in de basisbehoeften van de armen, in plaats van in de luxe behoefte van de rijken.

Dirigisme is passé

Maar Lal wees erop dat dit “dirigistisch dogma” fout was. De mensen in de Derde Wereld kunnen wel degelijk economisch-rationeel handelen. De theorie van het “absolute” tekort aan vreemde valuta als gevolg van chronische betalingsbalansproblemen werd door sommige landen verworpen en door andere aanvaard. De eerste categorie, waaronder een aantal landen in Oost-Azië, toonde aan dat het pessimisme waaruit deze theorie voortspoot, ongefundeerd was. Andere landen, zoals India, hechtten er geloof aan en voerden gedurende lange tijd een beleid gericht op imports substitutie achter hoge tariefmuren. Door de bescherming die zij boden, werd het voor bedrijven die in beginsel tot exporteren in staat waren, aantrekkelijker zich tot de winstgevendere thuismarkt te beperken. Om deze en andere redenen vielen de exportopbrengsten lager uit dan bij een liberaler handelsregime en werkte de genoemde theorie als een *self-fulfilling prophecy*. De overduidelijke successen van landen die voor een naar buiten gericht, exportgeoriënteerd ontwikkelingsbeleid hebben gekozen, in plaats van een naar binnen gericht imports substituerend beleid, heeft deze theorie en daarmee ook de ontwikkelingseconomie in het algemeen in diskrediet gebracht.

Uiteraard vertoont het marktmechanisme in de Derde Wereld vele onvolmaaktheden, maar dat betekent volgens Lal nog niet automatisch dat dirigistisch beleid betere resultaten boekt, noch uit het oogpunt van economische rationaliteit, noch uit het oogpunt van de armoede. Sterker nog, Lal stelt dat de ernstige distorsies van de prijzen in de Derde Wereld niet zijn te wijten aan de onvolkomenheden van het prijsmechanisme, maar aan niet-rationele overheidsbemoeienis, zoals de regulering van de buitenlandse handel, het vergunningstelsel op industrieel gebied en de diverse vormen van prijsbeheersing. Wil het dirigisme kans van slagen hebben, dan zijn daarvoor alwetende bureaucraten nodig die het beste met de burgers voor hebben. Deze mensensort is zeldzaam.

Ik stel vast dat het dirigisme, waaraan zo vele ontwikkelingseconomen hun intellectuele steun hebben verleend, was bedoeld om het functioneren van een onvolkomen markteconomie te verbeteren. In plaats daarvan heeft het geleid tot beleidsgeïnduceerde scheefgroei, die meer schade heeft aangericht dan de marktonvolkomenheden die men daarmee wilde bestrijden.

Velen die diep teleurgesteld zijn over het falen van de armoedebestrijding in de Derde Wereld dragen zelf verantwoordelijkheid voor deze situatie, doordat zij intellectuele en politieke steun hebben verleend aan diverse mechanistische ontwikkelingsmodellen, gebaseerd op de gedachte van dominante ontwikkelingsbelemmeringen, zoals opleiding, besparingen en vreemde valuta, waarvoor hun specifieke “strategie” soelaas pretendeerde te brengen.

De belangrijkste les die men uit de vele ontwikkelingsresultaten gedurende dertig jaar in de Derde Wereld kan trekken, is dat men de markt haar werk moet laten doen (“getting the prices right”). Dit is waarschijnlijk het meest doelmatige instrument in de strijd tegen de armoede. Aldus schreef Deepak Lal in de jaren tachtig al.

Dames en heren,

Wat toen een ketterse opvatting was, heeft thans brede steun gevonden in het moderne ontwikkelingsdenken. Maar de richtingenstrijd heeft vele jaren in beslag genomen en onvoorstelbare schade aangericht. Kansen voor het scheppen van welvaart gingen verloren. Daardoor werd de armoede niet bestreden, maar juist gecontinueerd. En politiek gezien speelt het oude denken nog steeds een grote rol.

De vicieuze armoedecirkel

Andere critici van het ontwikkelingsbeleid hebben ietwat andere invalshoeken gekozen. William Easterly, auteur van een meer recent boek, *The Elusive Quest for Growth*, en een gezaghebbend deskundige op ontwikkelingsgebied, is bijvoorbeeld sceptisch ten aanzien van grootscheepse, centraal aangestuurde initiatieven, zoals de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling. Hij is van oordeel dat dit soort voorstellen leidt tot een overambitieuze proliferatie van doelstellingen en aanbevelingen. De weg naar de hel is geplaveid met goede voornemens. Hij bekritiseert de mentale instelling van de ontwikkelingsgemeenschap, die slechts kan denken in termen van “plannen”, “strategieën” en “kaders” om de noden van de armen in de wereld te lenigen. Dit soort exercities spruit volgens hem voort uit een centrale-planningsmentaliteit, waarin het antwoord op de tragedie van de armoede gezocht wordt in grote bureaucratische structuren, die beslissen over de toewijzing van verschillende hoeveelheden ontwikkelingsgoederen. Maar een dergelijke aanpak is elders reeds op een faliekante mislukking uitgelopen, nl. in de het voormalige Sovjetblok! Moet de ezel zich dan voor een tweede keer aan dezelfde steen stoten?

Easterly's opvattingen zijn in lijn met die van wijlen Lord Peter Bauer en Basil Yamey, die reeds in de jaren zeventig ervoor waarschuwden dat het een misvatting is te denken dat hulp een inkomensoverdracht aan mensen die het meeste nodig hebben, zou inhouden. Het is een inkomensoverdracht van de overheid in het ene land aan de overheid in het andere land. Het voornaamste effect daarvan is dan ook altijd geweest dat de omvang en activiteiten van de staat werden vergroot, wat vaak resulteerde in vermindering van welvaarts-groei en beperking van de individuele vrijheid. Buitenlandse hulp leidt onvermijdelijk tot verschuiving van activiteiten van productie naar wat de Angelsaksen *rent-seeking* noemen: oftewel, pogingen een graantje mee te pikken uit de staatsruif. Het creëert een geweldige patronagemachinerie, met alle corruptie van dien. Dergelijke corruptie kan in vele Derde-Wereldlanden tot gewapende conflicten leiden over de controle van dat patronagesysteem. Wanneer meer en meer inspanningen zich richten op *rent-seeking* in plaats van op productie en ondernemen, worden de betrokken landen hoe langer hoe armer. Hierbij kan hulp een vicieuze armoedecirkel versterken, wat onmogelijk de bedoeling kan zijn.

Zoals elke vorm van inkomensoverdracht, kan buitenlandse hulp onder de hulpontvangende landen leiden tot een houding dat alles dat hen overkomt, wordt veroorzaakt door ontwikkelingen waarover men geen controle heeft, en dat men daarom een beroep dient te doen op hulp van anderen, in plaats van zélf verantwoordelijkheid te nemen. Daardoor ontstaat een gigantisch *moral hazard*-probleem. *Moral hazard* betekent dat men onverstandige, risicovolle beslissingen neemt, erop rekenend dat, wanneer puntje bij paaltje komt, iemand anders wel bereid is voor de eventuele schade daarvan op te draaien.

Hulp als stoorfactor

De Kenyiaanse econoom James Shikwati, die een groot voorstander is van globalisering, hamert op hetzelfde aambeeld. In een interview met het Duitse blad *Der Spiegel* niet al te lang geleden, verklaarde hij dat hulp Afrika meer slecht dan goed doet. Gevraagd naar wat hij vond van de hogere hulp-*commitment* van de G-8 Top te Gleneagles, was zijn reactie: "Om hemels wil, alstublieft stop met die hulp! Met die hulp-gelden wordt een geweldige bureaucratie gefinancierd. Tegelijkertijd leiden zij tot corruptie en apathie. Zij bevorderen een bedelaarsmentaliteit bij de Afrikanen en ontmoedigen hen zelfstandig te worden. Bovendien heeft hulp overal een negatieve invloed op de lokale markten en ondermijnt het de ondernemingsgeest die Afrika zo hard nodig heeft."

Ja, Shikwati is zelfs van oordeel dat ontwikkelingshulp een van de oorzaken van Afrika's problemen is. "Indien het Westen ermee zou ophouden, zouden de gewone Afrikanen het niet eens merken. Alleen de politici en de bureau-

craten zouden daardoor worden getroffen. Daarom beweren zij dat beëindiging van de hulpverlening het einde van de wereld betekent. ... Afrika moet zelf stappen zetten om de modernisering te bevorderen. Er dient een mentaliteitsverandering te komen. Wij moeten ophouden onszelf als bedelaars te beschouwen. Momenteel zien de Afrikanen zichzelf uitsluitend als slachtoffers. Om deze situatie te veranderen, zou het goed zijn indien de hulporganisaties zich zouden terugtrekken. Afrika is op dit moment als een klein kind dat onmiddellijk om zijn babysitter schreeuwt wanneer er iets mis gaat. Afrika moet leren op eigen benen te staan.”

Dames en heren,

In het licht van deze forse kritiek rijst de klemmende vraag waarom we dan toch doorgaan met ontwikkelingssamenwerking? Waarom blijft een groot deel van het ontwikkelings-establishment hardnekkig vasthouden aan anachronistische opvattingen? Getuigenispolitiek?

Wat zegt de wetenschap hierover? In het bijzonder de theorie van de “Public Choice” werpt hier een helder licht op. Een grote naam in dit verband is James Buchanan, die in 1986 de Nobelprijs voor economie ontving voor zijn werk op dit gebied.

Public choice als gezond verstand

De centrale gedachte van de theorie van “Public Choice” is dat individuen handelen uit eigenbelang, zowel in de privé-sfeer als in de publieke sfeer. Dit is tegengesteld aan de traditionele opvatting dat politieke actoren en overheidsdienaren hun kennis en kunde aanwenden om de publieke zaak te dienen, en niet hun eigenbelang.

De aanhangers van de “Public Choice” achten deze opvatting naïef. De ervaring leert dat de meeste mensen, gedurende het grootste deel van de tijd, niet in staat zijn hun eigenbelang te vergeten.

In het “Public Choice”-model van politieke besluitvorming worden vier categorieën onderscheiden: kiezers, politici, bureaucraten en belangengroeperingen. Zij hebben uiteenlopende belangen bij de uitkomst van het proces: kiezers willen beter bestuur; politici willen stemmen; bureaucraten willen bescherming van hun arbeidsplaatsen en een ruimer budget; belangengroeperingen willen inkomensoverdrachten of andere voorrechten. Zij hebben zowel gemeenschappelijke als concurrerende belangen.

Politici, bureaucraten en belangengroeperingen zijn in het algemeen beter geïnformeerd over politiek relevante thema's dan de kiezers, omdat de potentiële voordelen van het beschikken over relevante informatie groter zijn voor degenen die het meest te winnen of te verliezen hebben bij verandering van beleid. Voor de gemiddelde kiezers zijn de kosten om nauwkeurige en relevante informatie te verwerven over de veelheid van thema's die op de politieke agenda staan, hoger dan de voordelen die zij daar mogelijk aan zouden kunnen ontleen. De kiezers hebben dus een informatieachterstand. Als gevolg daarvan zullen de voordelen van het politieke besluitvormingsproces vooral toevloeien aan de politici, bureaucraten en bepaalde belangengroeperingen, terwijl de kosten zullen moeten worden gedragen door een veel grotere, maar minder-geïnformeerde en minder goed georganiseerde groep kiezers. Aangezien deze voordelen vaak de moeite waard zijn om inspanning voor te leveren, domineren vocale goed-geïnformeerde belangengroeperingen de politieke arena.

Tot zover de kern van de "Public Choice". Is deze ook relevant voor het terrein van de ontwikkelingssamenwerking? Met alle respect voor de goede bedoelingen van het beleid en de grote motivatie – ja, zelfs het idealisme – van tallozen die op dat terrein werkzaam zijn, is het antwoord op deze vraag toch bevestigend. Gegeven de bestaande constellatie van gevestigde belangen wordt ontwikkelingssamenwerking voortgezet, ook al werpt zij weinig vruchten af of is zij zelfs contraproductief.

Minder hulp als morele keuze

Welke conclusie kan ten slotte uit het voorgaande worden getrokken? Ik mag in herinnering roepen dat het begrip *self-reliance* in de jaren zeventig nog een prominente plaats in het ontwikkelingsdenken innam. Sindsdien is het naar de achtergrond gedrongen. Dat is jammer. Ik begon ermee te zeggen dat de voormalige minister voor ontwikkelingssamenwerking, Jan Pronk, reeds in de jaren zeventig verklaarde dat het uiteindelijke doel van ontwikkelingssamenwerking is zichzelf overbodig te maken. In het licht van de ervaringen tot dusver, is mijns inziens, ruim dertig jaar na deze uitspraak, het moment aangebroken voor een drastische vermindering van de ontwikkelingssamenwerking.

Het klimaat daarvoor is thans ook gunstiger. Er heeft de laatste jaren een kentering plaatsgevonden ten aanzien van de opvattingen over ontwikkelingssamenwerking. Het optimisme van weleer heeft plaatsgemaakt voor een kritischer instelling. In de nieuwe situatie dient een *deadline* voor de uitfasering van de hulp te worden vastgesteld. Dit schept waarborgen dat het afwikkelingsproces op geleidelijke en zorgvuldige wijze kan plaatsvinden.

Tot slot nog dit: Ook al is ons handelen moreel geïnspireerd, het dient op effectiviteit te zijn gericht. Mocht blijken dat ons goedbedoelde handelen geen effect heeft of zelfs contraproductief is, dan dient dat te worden beëindigd. Dit is niet alleen een effectiviteitskeuze, maar ook een morele keuze.

Ik dank U voor Uw aandacht.

Lezing IV: De uitverkoren alliantie

Dames en heren,

De Europese Unie ligt op apegapen. Twee landen die ooit als trotse ouders aan de wieg stonden van de Europese verdragen hebben ditmaal de stekker uit de couveuse van de Europese grondwet getrokken.

Niemand weet hoe het verder moet met Europa. De *success story* van de uitbreiding loopt ten einde. Tal van politici keren zich openlijk tegen een eventuele Turkse toetreding. De eurosceptis grijpt als de vogelpest om zich heen. In de Europese Unie zit momenteel weinig meer politieke beweging dan in een lijk waarvan alleen nog de nagels en haren groeien.

Het wordt daarom de hoogste tijd de Nederlandse houding tegenover de Europese integratie grondig te herzien. Voor de economische samenwerking blijft Europa onmisbaar, maar de EU moet worden afgeschreven als het primaire ijkpunt voor onze toekomstige buitenlandse politiek. De bakens moeten worden verzet. Nederland heeft meer baat bij een brede en slagvaardige Atlantische Unie, dan bij een gemankeerde Europese constructie zonder politiek perspectief.

Ik zal hierna eerst iets zeggen over het failliet van de Europese politieke eenwording, om vervolgens een lans te breken voor een nieuw Atlantisch verbond van sterke nationale democratieën onder Amerikaanse leiding. Ook Israël zal als frontlinestaat voor de westerse democratische beschaving, en als respectabele militaire mogendheid, nadrukkelijk deel uit moeten maken van dit verbond. Amerika, Israël en Nederland vormen naar mijn mening een uitverkooren alliantie.

Het Europese luchtkasteel

De Europese politieke eenwording is altijd een hersenschim geweest. Alleen veroveraars zoals Napoleon of Hitler wisten eenheid te smeden op het Europese continent, maar hun heerschappij was van korte duur.

De politieke en militaire betekenis van de EU wordt vaak overschat. De burgers wordt wijs gemaakt dat de Europese Gemeenschap vrede heeft gesticht op het verscheurde Europese continent. Maar dat hebben in eerste instantie de geallieerden gedaan, de Amerikanen en de Russen voorop. Jozef Stalin heeft meer voor de vrede in Europa gedaan dan Robert Schuman. En de Frans-Duitse samenwerking kon slechts opbloeien onder de Amerikaanse atoomparaplu.

De EG heeft tijdens de Koude Oorlog het communisme hoofdzakelijk met woorden bestreden. In de jaren '80 werd de Sovjetunie op de knieën gedwongen door Amerikaanse economische en militaire druk. Amerikaanse kernraketten speelden daarbij een essentiële rol, wapens die door diverse EG-landen werden geweerd.

De EU claimt graag dat met de toetreding van acht voormalig communistische landen in 2004 de historische deling van Europa ongedaan werd gemaakt, maar dat gebeurde al bij de val van de Berlijnse Muur. De Verenigde Staten speelden ook een doorslaggevende rol bij de Duitse eenwording, terwijl sommige EG-landen toen tegenstribbelden. Van Noord-Ierland tot de Balkan tekent zich inderdaad een zone van vrede en veiligheid in Europa af, maar dat is voornamelijk de verdienste van Amerika.

Anders dan gehoopt werd, heeft economische integratie niet geleid tot politieke eenwording, zeker niet op militair terrein. Hoe lang is men in Europa nu al bezig met het opzetten van een Europees leger? Vol trots komen de Europese leiders telkens met een nieuw militair plan. Maar het legertje persfotografen dat hun topconferenties vergezelt, is stevast groter dan het Europese leger zelf. De militaire presentie van de EU in landen als Bosnië of Congo is erg bescheiden, en beperkt zich tot *peacekeeping* en wederopbouw. De defensieuitgaven van de meeste EU-lidstaten zijn na de Koude Oorlog drastisch ge-

daald. Kwade tongen beweren dat sommige Arabische strijdkrachten tegenwoordig sterker zijn dan die van de EU. Om van Israël maar te zwijgen. Pro-Palestijnse europarlementariërs zouden dat land best eens een lesje willen leren met een heuse Europese strafexpeditie. Hopelijk komt het daarbij niet tot een gewapend treffen. Die klus zal Israël namelijk eerder in zes uur dan in zes dagen weten te klaren.

Al weinig beter is het gesteld met de Europese buitenlandse politiek. Hoge Vertegenwoordiger Solana loopt zich de benen uit het lijf om 27 kikkers in een kruiwagen te krijgen, maar zodra die kruiwagen gaat rijden springen de meeste kikkers er weer uit. Grote en kleine EU-lidstaten sluiten individuele *deals* met China of Rusland, vaak openlijk in strijd met de gemeenschappelijke Europese afspraken. De buitenlandse politiek van de EU maakt hierdoor een uiterst opportunistische en onbetrouwbare indruk.

De Amerikaanse politicoloog Ernst Haas heeft Europese integratie ooit gedefinieerd als een “transfer of loyalty”, een geleidelijk proces waarbij Nederlandse, Franse of Britse burgers steeds meer politieke steun verschaffen aan de Europese instellingen in Brussel. Daarvan is in de EU geen sprake, althans niet onder brede lagen van de bevolking. Verreweg de meeste burgers blijven ook na vijftig jaar Europese integratie primair trouw aan hun eigen nationale regering. Zij kunnen zich moeilijk identificeren met politici die in een vreemde taal oeverloos vergaderen over de prijs van sojabonen of de chocoladerichtlijn. Burgers missen in Brussel de warmte van de nationale democratie.

Boeddha werd door een van zijn volgelingen eens gevraagd hoe lang de aarde nog zou bestaan. “Even lang als nodig is om met een tandenborstel de Mount Everest weg te poetsen,” antwoordde Boeddha toen. Dat, dames en heren, is denk ik ook de tijdsduur die gemoeid is met de totstandkoming van een Europese politieke unie.

Naar een Atlantische Unie

Het is daarom beter het politieke ideaal van een Verenigd Europa te laten varen. We moeten ons heil zoeken in een internationale organisatie die zonder vergeefse politieke pretenties een antwoord weet te geven op de grote internationale gevaren die ons bedreigen: de ontwikkeling van massavernietigingswapens door fanatieke regimes, islamofascistische terreur over de hele wereld; massale en ongeremde migratie; grootscheeps economisch en ecologisch verval. Een sterke Atlantische Unie onder Amerikaanse leiding kan dat antwoord geven.

Sceptici zullen zich afvragen: maar heeft niet juist Amerika al zijn geloofwaardigheid in de wereld verloren? En bezwijkt niet juist de NAVO onder innerlij-

ke spanningen en tegenstellingen? Dat valt wel mee. Het Amerikaanse optreden in Irak kan inderdaad weinig gelukkig worden genoemd, maar de Amerikaanse buitenlandse politiek omvat heel wat meer. We moeten ons niet blind staren op Irak.

Met alle grote spelers op het wereldtoneel zijn de verhoudingen opvallend goed. Tussen de Verenigde Staten, Rusland, China, Japan en de EU bestaan thans geen conventionele of nucleaire wapenwedlopen. Dat is tamelijk uniek in de moderne geschiedenis. De militaire inspanningen van Amerika of China verlopen tamelijk autonoom. Rusland heeft de afgelopen jaren op grote schaal ontwapend. In de voormalige sovjetrepublieken zijn veel kernwapens vernietigd, deels met Amerikaanse en Europese technische hulp.

De grote spelers in de wereldpolitiek regelen hun zaken nu veelal in de VN-Veiligheidsraad, de OVSE of in de meer specifieke crisisbeheersingscomités, zoals het Kwartet (voor het Palestijns-Israëlish conflict) en allerlei regionale contactgroepen. En natuurlijk in de G-8, de moderne pendant van het eens zo succesvolle Concert van Europa.

Samenwerking

Dat systeem lijkt aardig te werken. Tijdens de Koude Oorlog bestreden de supermachten elkaar via hun vazalstaten in Indochina, Midden-Amerika, Afrika en het Midden-Oosten. Het overleg in de Veiligheidsraad liep voortdurend vast. Regionale conflicten dreigden toen regelmatig de pan uit te rijzen en over te slaan naar het centrale niveau. Tijdens de Oktober-oorlog in 1973 gaven de Verenigde Staten bijvoorbeeld een nucleaire waarschuwing aan Moskou, toen Israël onder de voet dreigde te worden gelopen.

Nu ligt dat veel gunstiger. Amerika en Rusland werken nauw samen in allerlei crisis- en conflictgebieden. De recente Balkanoorlogen laten zien dat daarbij escalatie kan worden voorkomen. Ook de aanhoudende humanitaire crises in Afrika blijven, hoe gruwelijk ook, beperkt tot de eigen regio.

Essentieel is dat de grote spelers elkaars vitale belangen en invloedssferen respecteren. Rusland krijgt na de Koude Oorlog alle ruimte tot wederopstanding op de puinhopen van de voormalige Sovjetunie. De Verenigde Staten hebben hun overmacht niet misbruikt om dat land verder te kleineren. Washington begrijpt dat een volwaardige Russische grootmacht een essentiële voorwaarde is voor stabiliteit in de wereld. Zo'n grootmacht duldt geen westerse pottenkijkers in zijn binnenlandse politiek, hoe spijtig dat ook is voor de mensenrechten.

In ruil daarvoor kregen de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk ruim baan in Irak en mag de NAVO in Afghanistan, eens de achtertuin van de Sovjetunie, opereren.

Dames en heren,

Anders dan de goegemeente denkt, is er dus geen sprake van een “onbeheersbare crisis” in de wereld. Veeleer van een serie gecoördineerde inspanningen van de grootmachten en hun bondgenoten om terroristische en nucleaire opstanden te bedwingen. Er zijn allerlei brandhaarden in de wereld, maar het internationaal systeem als geheel is tegenwoordig betrekkelijk stabiel. Dat is mede het gevolg van de Amerikaanse *Realpolitik*, die van president Bush en minister van buitenlandse zaken Condoleezza Rice inclusief.

Expansie van de NAVO

In dit verband moet ook de opmerkelijke globale expansie van de NAVO worden genoemd. De NAVO heeft zonder noemenswaardige Russische tegenstand zijn partnerschappen uitgebreid tot diep in Oost-Europa en het Middellandse-Zeegebied. De organisatie leidt vredestroepen in Afghanistan, traint veiligheidsexperts in Irak en geeft logistieke steun aan de missie van de Afrikaanse Unie in Darfur. De NAVO heeft hulp geboden na de tsunami, bij de orkaanramp in New Orleans en bij de catastrofale aardbeving in Pakistan. Als geen andere internationale organisatie probeert de NAVO zich te voegen naar de mondiale eisen van veiligheid, wederopbouw en hulpverlening.

De dreigingen zijn tegenwoordig globaal en kunnen niet worden aangepakt door regionale organisaties als de EU, zo schrijven Ivo Daalder en Jim Goldgeier terecht in *Foreign Affairs* (2006). Een Atlantische Unie, met de NAVO als militaire ruggengraat, kan dat wel. Zo'n verbond heeft drie vitale taken: de fysieke bescherming van haar leden; de verdediging van fundamentele westerse waarden; en een gecoördineerde aanpak van gemeenschappelijke beleidsproblemen. Dit zonder aantasting van de nationale bouwstenen.

In eerste instantie zal de organisatie worden geschraagd door de grote NAVO-bondgenoten: de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk voorop. Het is in de kern een Atlantische Unie. Amerikaans leiderschap is onontbeerlijk. Alleen de Verenigde Staten hebben de benodigde militaire, economische en democratische capaciteit. Maar alle westerse democratieën kunnen lid worden, ook buiten het eigenlijke Atlantisch gebied.

“It would be foolish not to welcome into the alliance other countries that can make the same commitments and help confront new global challenges,” zo

stellen Daalder en Goldgeier. Australië, Nieuw-Zeeland, Japan of Zuid-Afrika zijn dus ook welkom in de club.

Voor Turkije spreekt dit vanzelf. Dat land is immers al vijftig jaar NAVO-bondgenoot. Het is essentieel dat deze grote mogendheid vast aan het Westen wordt geklonken. Juist wanneer de Europese Unie het hier laat afweten, ligt verdere verankering in een Atlantisch kader voor de hand. We moeten naar een “global community of democracies dependent on global stability”, zo wordt in *Foreign Affairs* betoogd.

De Europese Unie hoeft intussen haar economische aspiraties geenszins op te geven. Integendeel, economische kracht draagt bij aan het succes van de onderneming. Maar de politieke blik moet worden verruimd. De Europese landen moeten beseffen dat een brede Atlantische club meer perspectief biedt dan een exclusief Europees gezelschap, dat haar identiteit mede probeert te ontlenen door zich af te zetten tegen Amerika.

Israël moet ook lid worden

Zoals gezegd, Israël vormt als frontlinestaat tegen het internationale terrorisme een cruciale schakel in het wereldomvattend verbond. En ook vanwege zijn tragisch verleden, zijn democratisch systeem en militaire kracht. Staat U mij toe dat ik daar nog enkele opmerkingen over maak.

Israël wordt op leven en dood bedreigd, niet zozeer door de Palestijnen, maar door de islamitische republiek Iran. De Iraanse president heeft, gelijk bekend, openlijk gepleit voor de vernietiging van de staat Israël. Dit is overigens ook het streven van de Palestijnse regering, van allerlei terreurgroepen en van miljoenen moslims in de hele wereld, ook in Nederland.

Teheran is thans bezig met de opbouw van een kernwapenarsenaal om die vernietiging te verwezenlijken. Met zijn programma voor uraniumverrijking trotseert Iran de internationale regels. De middellange-afstandsraketten zijn er al. Deze hoeven alleen nog geladen te worden met kernkoppen. Zodra die beschikbaar zijn, wordt een grootscheepse nucleaire aanval op Israël mogelijk en ook hoogst waarschijnlijk. Dreiging met massale vergelding werkt niet afschrikwekkend. Miljoenen moslims sterven immers graag de martelaarsdood als ze daarmee de fysieke vernietiging van Israël en zijn joodse bevolking kunnen bewerkstelligen.

Europese onverschilligheid

Het is beschamend hoe onverschillig in de Europese Unie op deze naderende catastrofe wordt gereageerd. De grote drie EU-landen en Solana proberen weliswaar langs diplomatieke weg Iran in toom te houden, maar in de media of de Europese publieke opinie is geen spoor van ongerustheid te bekennen. Een brede solidariteitsbeweging is nagenoeg afwezig. De lessen van de eerste holocaust zijn kennelijk nog steeds niet geleerd. Men beseft onvoldoende dat de joodse staat een onverbreekelijk onderdeel vormt van de westerse beschaving, en dat de bedreiging van Israël ook een elementaire bedreiging voor Europa zelf vormt.

Hier wreekt zich de dubieuze buitenlandse politiek van de EU. Verbaal wordt de veiligheid van Israël gesteund, maar in de praktijk blijkt daar weinig van. Geweld tegen Israël wordt steeds vaker vergoelijkt. In de straten van Londen, Parijs en Amsterdam wapperen ongehinderd de banieren van Hezbollah of Hamas, bewegingen die het uitmoorden van joden expliciet in hun handvest voeren. In september 2006 zagen we de Italiaanse premier, en voormalig president van de Europese Commissie, Romano Prodi, breed lachend de hand schudden van de Iraanse president.

Het antisemitisme in Europa neemt toe. Ook daarom is het belangrijk dat het voortbestaan van de joodse staat wordt gegarandeerd door een geloofwaardiger volkerenbond dan de Europese Unie. Het is goed dat NAVO-chef Jaap de Hoop Scheffer regelmatig Jeruzalem aandoet om de militaire banden aan te halen. Het is goed dat de NAVO eventueel een vredesmacht wil vormen in het geval van een Palestijns-Israëliisch vergelijk. Essentieel is ook dat een Atlantische Unie militaire bescherming opbouwt, mocht Israël inderdaad worden aangevallen. De joodse staat zal nooit afhankelijk willen zijn van Art. 5 (de automatische bijstandsclausule in het NAVO-verdrag), maar een extra waarborg kan Israël moreel en psychologisch helpen, en extremistische politici in eigen land de wind uit de zeilen nemen.

Drie uitverkoren volkeren

Voor Nederland is een Atlantische Unie een verademing. De Brusselse spruitjeslucht zal verwaaien in de frisse passaten van de wereldzeeën. Dát is onze leefwereld, niet een oud continent vol kwakkelende ministaatjes. New York, Kaapstad, Port Saïd en Batavia zijn de pleisterplaatsen van onze identiteit, niet Brussel of Straatsburg.

En Jeruzalem? Met Israël hebben wij meer gemeen dan met de EU-partners Finland of Bulgarije. Er zijn een halve eeuw geleden meer dan 100.000 Nederlanders uit hun huizen gehaald en in Oost-Europa vermoord, alleen omdat zij iets met Israël hadden. Toen Nederland zich ontworstelde aan het Spaanse juk, stond het uitverkoren volk van Israël al model voor vrijheidsstrijd en onafhankelijkheid. Het Koninkrijk van David vormde een directe inspiratiebron voor de jonge Nederlandse republiek. Het *Wilhelmus* maakt daar nog steeds expliciet gewag van. Ook de Verenigde Staten kennen deze verwantschap met Israël. Binnen de Atlantische Unie hebben Amerika, Israël en Nederland daarom een extra opdracht: die van de uitverkoren alliantie.

Ik dank U voor Uw aandacht.

Lezing V: Voor Nederland en de wereld!

Dames en heren,

Als net benoemd minister van Buitenlandse Zaken is het mij een voorrecht enkele uitgangspunten van ons nieuwe beleid uiteen te zetten en toe te lichten. Ik begin met een *caveat*. Ook al heeft deze regering een geheel andere samenstelling dan alle vorige sinds de invoering van het algemeen kiesrecht en ook al heeft de meerderheid van de kiezers een duidelijk mandaat voor ver gaande veranderingen verschaft, de marges van de democratie zijn smal, zoals Joop den Uyl zijn aanhangers al in 1971 voorhield. Dat geldt zeker op het gebied van de internationale politiek.

Maar het onderkennen van internationale machtsverhoudingen dwingt noch tot het zich daarbij neerleggen, noch tot een politiek die ervan uitgaat dat er niets wezenlijks te veranderen valt. Te lang hebben Nederlandse regeringen zich neergelegd bij deze zogenaamde internationale machtsverhoudingen, te lang hebben sommige kabinetten klakkeloos achter een rampzalige politiek van de Verenigde Staten aangeslenterd onder het mom van Atlanticisme, maar zonder zich ooit af te vragen of dat in het werkelijke belang van Nederland en de wereld is. Ik laat alleen maar het woord Irak vallen. Te lang is de Europese Unie gebruikt als excuus en zondebok om onaangename politieke besluiten aanvaardbaar te maken of ze in ieder geval voor te stellen als iets

waar een Nederlandse regering ‘nu eenmaal’ niets aan kan doen, vanwege ‘Europa’.

Deze nieuwe regering is voornemens het buitenlands beleid te concentreren op het Nederlands belang op lange termijn, en dat te definiëren in wat al heel lang in theorie wordt beleden, maar zelden in praktijk is gebracht. En dit Nederlands belang houdt in mijn ogen dan uiteindelijk de ontwikkeling in naar een betere, een eerlijker, wereldorde in politiek en economisch opzicht.

Europa's koning Croesus

Twee transnationale processen zijn de positie, de welvaart, ja de levenskwaliteit van Nederland hoe langer hoe meer gaan beheersen: mondialisering enerzijds, europeanisering anderzijds. Beide begrippen komen in wezen op hetzelfde neer: liberalisering als hoogste waarde, zoals dat formeel ook is vastgelegd in de grondwet van de Europese Unie, die helemaal geen tekst van 400 bladzijden hoeft te omvatten, omdat de kern ervan in Artikel 3 van het EEG-verdrag is vastgelegd. Waar het in ‘Europa’ om draait, is het vrije verkeer van personen, kapitaal, goederen en diensten. Alle andere waarden en doelstellingen zijn daaraan uiteindelijk ondergeschikt gemaakt. De werking van dit artikel op steeds meer terreinen van het menselijk samenleven gaat onstuitbaar verder, is het niet via voorstellen van de Europese Commissie, dan wel dank zij uitspraken van het Europese Hof. Het gaat in deze opvatting van de vrije markt allang niet meer om de ruil van waren, zoals dat in de klassieke economie heette. De werkelijk bestaande Europese grondwet is als koning Croesus. Zoals deze alles wat hij aanraakte in goud veranderde, zo wordt alles wat door deze grondwet wordt aangeraakt, veranderd in een waar dat gekocht en verkocht mag, kan en moet worden; onderworpen aan de wetten van een markt – van gezondheidszorg, huisvesting, onderwijs en onderzoek, tot energie, media, kunst en cultuur. Alles wordt vertaald in geld, de ‘algemene hoer der mensheid’, zoals Shakespeare Timon van Athene laat zeggen.

Na de liberalisering van het internationale kapitaalverkeer en de afronding van de laatste onderhandelingen in het kader van de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) is de internationale economische orde fundamenteel van karakter veranderd. Wij kennen allemaal het verhaal waarom dit goed zou zijn, deze liberalisering van handel en kapitaalverkeer, waarom niemand met verstand zich tegen deze ontwikkeling kan verzetten. Maar ook dat dit geen zin zou hebben, want het zou hier gaan om onvermijdelijke processen, waar niet met mensenhand aan valt te tornen. ‘Natuurnoodwendig’ was de term die in het orthodoxe marxisme werd gebezigd, en het zogenaamd moderne neoliberalisme opereert met precies zo’n voorstelling van historische onvermijdelijkheid.

Dames en heren,

Wij horen langzamerhand ook te weten dat het primaat van de zogenaamde vrije handel in goederen en kapitaal, een primaat boven alle andere maatschappelijke doelstellingen, in meer dan één opzicht geheel andere zaken verhuult.

Productie en handel die niet onderworpen zijn aan regels ter bescherming van mens en maatschappij, leiden helemaal niet naar een harmonieuze wereld, die door met elkaar wedijverende marktpartijen in een stabiel evenwicht wordt gehouden. Neem de visvangst op de wereldzeeën. Zeker, er zijn en er worden pogingen gedaan, zowel op Europees als mondiaal niveau, deze enigermate te reguleren. Met eigenlijk geen ander doel dan ervoor zorg te dragen dat de visvangst door kan gaan omdat er voldoende vissen blijven. Maar deze maatregelen schieten steeds verder tekort. De grote banken bij New Foundland, eeuwenlang de rijkste visgronden van de Atlantische Oceaan, zijn kaal gevist. Er wordt al jaren niets meer gevangen. Dat is wat op wereldschaal dreigt. Gaat de vrijwel ongereguleerde wereldwijde visvangst op deze wijze door, dan is het volgens een recent onderzoek over veertig jaar gedaan met deze tak van sport, als ik het zo mag uitdrukken. Wij zien hier wel heel aanschouwelijk de 'tragedy of the commons'. Een algemeen goed wordt vernietigd omdat degenen die ervan willen profiteren niet willen inzien dat wedijver daartoe leidt.

De vrije markt als fictie

Als ik op het ministerie de berichten onder ogen krijg van moderne visvangst in de Stille Zuidzee, waar met zestig kilometer brede netten alles wat in het water beweegt genadeloos wordt meegesleurd en verwerkt of vernietigd, ongeacht de mogelijkheden voor de visstand zich te herstellen van zulke vormen van wat ik ichtische zuivering van de oceaan zou willen noemen, dan bekruipt mij een kille woede en zou ik willen dat onze marine eindelijk eens iets nuttigs ging doen, namelijk daaraan desnoods met geweld een eind te maken. Maar U begrijpt, aan zulke dingen mag ik alleen maar denken en dat ik het nu heb gezegd, komt mij zeker op Kamervragen te staan.

Naar de mening van onze regering vertoont de toestand van de economie op wereldschaal een treffende overeenkomst met die van een nationale West-Europese economie in de negentiende eeuw. De hoogste economische wijsheid toen luidde dat de overheid zich niet met de economie moest bemoeien. In Groot-Brittannië werd de eeuwenoude armenzorg afgeschaft. Want deze, zo luidde het oordeel van de politieke en wetenschappelijke machthebbers, verstoorde de werking van de arbeidsmarkt. En als de 'vrije' arbeidsmarkt lonen opleverde beneden het bestaansniveau, dan was dat jammer voor degenen die daarmee naar huis moesten, maar was geen reden om te tornen aan

economische wetten. Overigens is dit voorbeeld al niet meer zo gedateerd. In de Verenigde Staten werken tientallen miljoenen voor een loon dat ze niet eens naar huis mee kunnen nemen, om de eenvoudige reden dat dit zo laag is dat ze zich geen woning kunnen permitteren.

De negentiende eeuw, waar waterzuivering niet bestond en het weekblad *The Economist* zich uitsprak tegen de aanleg van riolering in Londen: wat er met hun fecaliën en afvalwater gebeurde, dat was een zaak van de mensen zelf, niet van de overheid.

Welnu, op wereldschaal zien wij dit patroon terug. Elke mogelijke regulering van het zogenaamde ‘vrij verkeer’ van goederen, diensten en kapitaal (vreemd genoeg echter niet van mensen) wordt als een ontoelaatbare verstoring van marktprocessen afgewezen. Beperkingen vanwege het handhaven of invoeren van fatsoenlijke arbeidsomstandigheden? ‘Rood protectionisme’, schandelijk! Beperkingen vanwege bescherming van de natuur? ‘Groen protectionisme’, schandelijk!

Wat betreft de internationale handel merk ik op dat het leerstuk van de vrijhandel gebaseerd is op de fameuze uiteenzetting van onze landgenoot, de klassieke econoom David Ricardo, over de voordelen van internationale handel in zijn *Principles of Political Economy*. Voor sommigen van U is dit nieuw, maar iedereen met een rudimentaire kennis van economische theorie is het voorbeeld bekend. Ricardo illustreerde zijn fameuze argument ten gunste van vrijhandel met de handel tussen Groot-Brittannië en Portugal. Daarin werd Portugese wijn geruild tegen Brits laken.

In alle boekjes over economische theorie wordt zijn redenering trouwhartig gevolgd. Met als conclusie: vrijhandel is in ieders voordeel. Maar het voorbeeld klopt al niet. De ruil tussen Brits laken en Portugese wijn was historisch helemaal niet gebaseerd op vrije handel. Portugal bevond zich al in de vroege achttiende eeuw binnen de Britse invloedssfeer. In 1703 kwam het tot een verdrag tussen de beide staten waarbij Portugese wijnen op de Britse markt werden voorgetrokken boven Franse, teneinde de Portugese markt open te stellen voor Brits laken.

Niemand minder dan Adam Smith, een veel scherpzinniger denker dan waarvoor degenen hem vierten als aartsheilige van het liberalisme, merkte daar, in zijn *The Wealth of Nations*, al snijgend over op dat dit verdrag ertoe had geleid dat de Britse consument slechtere en duurdere wijn moest kopen dan beter en goedkopere uit Frankrijk.

Zo is het maar net: vrije handel veronderstelt een speelveld dat voor iedereen op dezelfde wijze toegankelijk is. dat is nog nooit zo geweest en het zal ook nooit zo zijn. Daarvoor doet de machtspositie van staten ten opzichte van

elkaar er veel te veel toe. Afgezien van dit fundamentele tekort aan Ricardo's theorie zijn er nog twee andere, minstens zo gewichtig. De eerste is dat deze theorie landen vastpint op hun bestaande economie. Portugal moet zich aan wijnbouw houden, het zou economisch immers veel te veel verliezen als het zich zou toelagen op economisch meer interessante producten. Anders gezegd: de theorie van de vrijhandel bevriest de internationale arbeidsverdeling en de daarmee gepaard gaande sociaal-economische ongelijkheid. Is het niet opmerkelijk dat een land als de Verenigde Staten, nu de grote kampioen van vrijhandel (behalve dan als het gaat om sectoren waarin zij het wereldeconomisch afleggen) hun status als grootste economische mogendheid in de wereld heeft verworven achter een dichte palissade van importheffingen? Is het agrarische Duitsland, zijn Japan en later de Oost-Aziatische 'tijgers' dank zij het openstellen van hun markten tot welvarende staten opgeklommen? Nee toch! Allemaal zijn zij opgekomen door zich van de wereldmarkt, van vrijhandel af te sluiten op terreinen van strategisch belang. Het is toch wel opmerkelijk dat de rijke wereld nu het arme deel recepten aansmeert voor medicijnen die het zelf nooit heeft willen slikken en met recht niet.

Dames en heren,

Wij zijn onderdeel van deze rijke wereld, maar wij zullen op de plaatsen waar dat aan de orde is, ons in het vervolg met kracht verzetten tegen een wereldhandelspolitiek die de bestaande ongelijkheid vergroot in plaats van verkleint. En wij zullen ons daarbij onder andere laten leiden door het uitgangspunt dat economische *efficiency* niet het hoogste goed is. Wij zullen bijvoorbeeld de Europese landbouw niet aan de zogenaamde vrije wereldmarkt overlaten. Niet vanwege economische overwegingen, maar omdat wij het vanuit andere oogpunten, sociaal zowel als ecologisch, onaanvaardbaar vinden dat het Europese platteland in meer dan één opzicht tot een woestijn verwordt.

Het kapitalisme aan banden leggen

In West-Europese staten is langs de weg van vallen en opstaan de afgelopen 150 jaar een sociaal-economische orde ontstaan die het kapitalisme aan banden heeft gelegd, die zich niet heeft laten onderwerpen aan de zogenaamde tucht van de markt, maar deze juist heeft ingebed in de tucht van het streven naar een samenleving waarin de ontwikkeling van ieder individu de voorwaarde is tot de ontwikkeling van de maatschappij als geheel. En omgekeerd, waar een op niets dan macht en mogelijkheden gebaseerde ongelijkheid in levenskansen gedempt is tot min of meer redelijke verhoudingen. Ook deze samenlevingen zijn niet ideaal, en beter dan wie ook weten de politieke partijen die deze regering vormen dat een utopie niet alleen nooit kan worden verwezenlijkt, maar dat dit ook maar beter is. In onze ogen is politiek een Sisypheus-

arbeid die geen eind vindt, maar zich bewijst in het voorkomen van leed, oorlog en grove ongelijkheid.

Juist daarom willen wij dat de arrangementen die van dit kleine deel van de wereld het meest welvarende en gelukkige hebben gemaakt, over de hele wereld worden georganiseerd. En dat vereist allereerst dat bestaande regelingen die dit belemmeren uit de weg worden geruimd. De algemene lijn is duidelijk. Op tal van terreinen moeten er overkoepelende regelingen tot stand komen die de ongeremde werking van het kapitalisme aan banden leggen, zowel vanuit het oogpunt van een rechtvaardiger en gelukkiger wereldmaatschappij als om te voorkomen dat de door onberaden liberalisering sterk toegenomen instabiliteit van de internationale economie tot een mondiale catastrofe leidt, waarbij vergeleken de depressie van de jaren dertig niet meer dan een conjuncturele dip zou zijn. Maar ook om te voorkomen dat het beslag van een nog steeds groeiende wereldbevolking op de natuur tot diens uitputting leidt, zoals ik heb laten zien aan het voorbeeld van de wereldwijde visvangst.

Op nationaal niveau is dat tegen het eind van de negentiende eeuw redelijk gelukt. Standaarden voor melk en water, gemeentelijke energiebedrijven en keuringsdiensten voor waren kwamen tot stand om de burgers te garanderen dat zij letterlijk waar voor hun geld kregen. Maar dat was uiteindelijk het werk van een nationale overheid. En die bestaat niet op mondiaal niveau. Daar hebben wij te maken met een groot aantal regimes die elk voor zich een bepaald terrein reguleren, maar afhankelijk zijn van de medewerking van nationale staten. Dat gaat redelijk als het technische zaken betreft als het postverkeer, al iets minder als het gaat om moderne communicatietechnieken als het internet, maar het gaat helemaal niet op die terreinen waar de afzonderlijke belangen van staten de overhand hebben op het gemeenschappelijk belang van allen.

Dat vereiste enerzijds niet een wereldregering, die door Immanuel Kant al werd beschouwd als een potentiële wereldtirannie, maar wel het streven naar veel verder gaande mondiale afspraken. Om één concreet voorbeeld te noemen: onze regering gaat zich er sterk voor maken de internationale handel te laten reguleren volgens de voorstellen die John Maynard Keynes in 1944 in Bretton Woods deed, maar toen door het Amerikaanse kapitaal en zijn representanten in de Amerikaanse regering werd verworpen, omdat het de hegemonie van de Verenigde Staten niet ongemoeid zou laten. Keynes wilde een mondiale bank, met een eigen valuta, de 'bancor'. Elke staat zou ieder jaar belast worden op basis van zijn handelsbalans met de bank. Landen met een deficit zouden daarover rente moeten betalen op hun 'bancor'-rekening, maar ook hun eigen munt moeten devalueren. Maar landen met een surplus zouden daarover eveneens rente moeten betalen, en hun munt moeten opwaarderen. Deze mechanismen zouden leiden tot een bescheiden herverdeling tussen rijke en arme landen, maar tegelijkertijd prikkelen tot fiscale behoedzaamheid

en grotere investeringen in arme landen. Zo'n systeem zou ertoe leiden dat de meest succesvolle handelsnaties hun positie niet zouden kunnen handhaven met behulp van een zwakke munt – zoals thans de Verenigde Staten nu doen, en dat zwakkere staten juist zouden worden geholpen overeind te blijven. Een ander voorbeeld: een of andere wereldwijde vorm van belasting op het ongeremde kapitaalverkeer, zoals de Tobintax; nog een ander: antimonopolistische maatregelen tegen grote ondernemingen.

Rechtvaardigheid en gelijkheid

Wij zijn niet tegen 'de markt', zoals onze tegenstanders vaak beweren. Integendeel, wij willen dat op tal van terreinen echte markten tot stand komen, in plaats van pseudomarkten te laten bestaan die in feite neerkomen op monopolies of oligopolies. Wij vinden ook dat markten, waar ze ten dienste staan van het algemeen welzijn, bevorderd moeten worden. Maar dat vereist ofwel nationale, ofwel supranationale regulering. Want, om een andere aartsheilige van het liberalisme, Friedrich von Hayek, te citeren: markten mogen dan onovertroffen zijn in de allocatie van vraag en aanbod, rechtvaardig zijn zij niet. Daarom is het noodzakelijk dat markten worden gebreideld op basis van waarden als rechtvaardigheid en gelijkheid. Wij gaan dat nastreven!

Maar daarnaast vinden wij dat zolang op supranationaal geen bindende afspraken kunnen worden gemaakt, wij dat wel gaan doen op nationaal niveau, en als het kan op Europees niveau. Het is te gemakkelijk dat als symboolpolitiek af te doen, of misschien is het wel juist om het zo voor te stellen: symbool, voorbeeld. Toen Maleisië tijdens de Oost-Aziatische financiële crisis eenzijdig een verbod afkondigde op het wegsluizen van investeringen op korte termijn in dat land, kwam er ook een luid geroep van het internationale kapitaal. Maleisië heeft eronder geleden – maar minder dan de rest van Oost-Azië, dat aldus leerde wat de kosten van individueel laten lopen zijn tegenover de voordelen van gezamenlijk optreden.

U begrijpt dat ik in deze toespraak niet het achterste van mijn tong laat zien. Maar ik hoop wel duidelijk te hebben gemaakt wat de stootrichting van het buitenlands beleid van deze nieuwe regering is, en dat geldt niet alleen voor mijn departement, maar ook voor andere, Defensie en Economische Zaken, waarvan de collega-bewindslieden mij hebben gemachtigd in dit geval ook namens hen te spreken. Want dat is het andere uitgangspunt van deze regering: wij willen niet langer dat de buitenlandse politiek van ons land in feite gefragmenteerd blijft, maar dat wij allen dezelfde boodschap uitdragen en proberen te verwezenlijken.

Dames en heren,

Ik hoop dat ik U duidelijk heb gemaakt waar wij voor staan, ook al kan en mag ik niet verder gaan dan een schets van de richting die wij willen inslaan. Ik vat onze boodschap nog één keer samen. Wij behoren tot het rijke deel van de wereld, dat onevenredig van de werking van de huidige wereldeconomie profiteert. Wij vinden dat geen reden tot genoegzaamheid, geen reden om ons daarbij neer te leggen. Want de werking van de wereldeconomie leidt onvermijdelijk tot een catastrofe. Wij mogen dan eerste-klas passagiers zijn, wij bevinden ons wel aan boord van een Titanic.

Wij gaan daarom op alle plaatsen waar wij vertegenwoordigd zijn, in alle internationale gremia en organisaties waarvan wij lid zijn, systematisch positie kiezen tegen de *status quo*. Wij zullen ons daarvan niet met een beroep op Atlantische of Europese solidariteit laten weerhouden. Wij zullen vanzelfsprekend steeds blijven proberen onze vrienden en bondgenoten tot medestander in ons streven te maken. Natuurlijk kan ons land niet in zijn eentje de internationale wet verzetten. Maar laten wij ons zelf ook niet te klein maken. Wij behoren tot het half dozijn welvarendste, best georganiseerde, gezondste en gelukkigste landen ter wereld. Wij vertegenwoordigen een aanzienlijke economische macht. Alleen ons voorbeeld al zal indruk maken, ook al zullen de meeste van onze initiatieven en standpunten zeker op korte termijn geen succes boeken. Maar wie was het die zei dat het niet nodig was te slagen om toch te beginnen?

Dit is ons program als het gaat om de wereld. Wij zullen ervoor strijden in de Kamer; wij zullen ervoor strijden in de Europese Raad, in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, alsmede in de Veiligheidsraad, als wij daar toegang toe krijgen. Wij zullen ervoor strijden op de bijeenkomsten van de Wereldhandelsorganisatie, op de vergaderingen van de Wereldbank, op het overleg van het Internationaal Monetair Fonds. Wij zullen het met kracht naar voren brengen in elke bijeenkomst waar ons land met anderen overleg pleegt over vraagstukken van internationale veiligheid: veiligheid in militair zowel als ecologisch opzicht. Wij zullen ons standpunt publiekelijk zowel als in de internationale achterkamers met kracht naar voren brengen.

Nooit zullen wij opgeven!